

Yerel Siyaset Açısından Ankara'da Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)*

Democrat Party Period in Ankara in Terms of Local Politics (1950-1960)

Osman SERT¹

Strategic Public Management Journal
Volume 6, Issue 12, pp. 86-133
December 2020
DOI: 10.25069/spmj.811515
Research Article/Araştırma Makalesi
Received: 16.10.2020
Accepted: 05.12.2020
© The Author(s) 2020
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Öz

Bu makale Demokrat Parti dönemi (1950-1960) Ankara'sındaki yerel siyaset üzerine odaklanmaktadır. Ankara'daki yerel siyaseti analiz etme amacına yönelik olarak dönemin ulusal siyasetini, siyasal gelişmeleri, yerel seçimleri, şehirleşmeyi ve sosyal yapıyı incelemektedir. Çalışma, Ankara'yı modernleşme projesi olarak gören Cumhuriyet Halk Partisi ile daha sonra iktidara gelen Demokrat Parti'nin Ankara'sı arasındaki yerel siyaset ve demokrasi bağlamındaki anlayış farklarını, yerel iktidar mücadelesi pratiklerini ve dönemin yerel yönetimlerinin ulusal siyaset ile bağını göstermeyi amaçlamaktadır. Ülkemizde yapılan kent tarihi araştırmalarında en fazla araştırmaya konu olan şehir İstanbul'dur. Oysa neredeyse bir yüzyıla yakın Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentliği vazifesini üstlenen Ankara hakkında çalışılan alan sınırları içinde çok zengin bir kaynak arşivi mevcut değildir. Özellikle Demokrat Parti dönemi Ankara'sına ait çalışma yok denecek kadar azdır. Bu kapsamda araştırma, bu dönemin daha iyi anlaşılmasına yönelik bir araştırmayı içermektedir. Araştırmanın sınırları, kapsamı ile doğrudan ilgilidir. Çalışma'da Ankara'nın 1923'den itibaren yayıldığı merkez alan yani şehrin merkezi coğrafi olarak dikkate alınmıştır. Ankara'nın ilçeleri çalışmanın kapsamında değildir. Çalışmanın zaman sınırı 1950-1960 Demokrat Parti dönemini kapsamaktadır. Araştırmada mevcut veriler, alan yazın incelemesi, gazete ve dergi koleksiyonlarının taranması, Meclis tutanakları ve dönemin belge arşivi taranarak elde edilmiştir. Çalışma'da izlenen yöntem nitel veri analizidir. Nitel verilerin analizi için; tematik bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin kodlanması, bulguların tanımlanması, bulguların yorumlanması aşamalarını kapsayan betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Veri analiz yöntemi içerik analizidir. Araştırma 'da kapsam içindeki döneme ait önemli görülen gazete, dergi ve belge toplanarak bunların içerik analizleri yapılmıştır. Çalışma 'da Ankara'nın 1946-1960 yılları arasında Demokrat Parti ile geçirdiği dönemin bir önceki dönemden yerel siyaset açısından çok farklı olmadığı ve Tek Parti iktidarı döneminde yerel siyasete yön veren iktidar kesiminin güç aldığı toplumsal sınıfın değiştiği ancak yerel demokrasi adına şehrin bir gelişme yaşayamadığı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Ankara, Siyaset, Yerel Siyaset, Yerel Demokrasi

* Bu makale doktora tezinden çıkarılmıştır.

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yerel Yönetimler ve Kent Politikaları Doktora Programı, Doktora Öğrencisi, osmansert82@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4487-440X

Abstract

This article focuses on local politics in Ankara during the Democratic Party period (1950-1960). It examines the national politics, political developments, local elections, urbanization and social structure of the period for the purpose of analysing local politics in Ankara. The aim of the study is to show the differences in understanding in the context of local politics and democracy between the Republican People's Party, which saw Ankara as a modernization project, and the Democratic Party Ankara, which came to power later, the practices of local power struggle and the connection of local governments of the period with national politics. Istanbul is the city that is the subject of the most research in urban history research conducted in our country. However, there is no very rich resource archive within the boundaries of the area studied about Ankara, which has served as the capital of the Republic of Turkey for almost a century. There is almost no work in Ankara during the Democratic Party period. In this context, the research includes a research aimed at better understanding this period. The boundaries of the research are directly related to its scope. In the study, the central area in which Ankara has spread since 1923, that is, the center of the city is taken into account geographically. Ankara's districts are not covered by the study. The study's time limit covers the 1950-1960 Democratic Party period. The data available in the study were obtained by examining the field type, scanning the collections of newspapers and magazines, the minutes of the Assembly and the archive of documents of the period. The method followed in the study is qualitative data analysis. For the analysis of qualitative data; descriptive analysis technique covering the stages of creating a thematic framework, encoding data according to the thematic framework, identification of findings, interpretation of findings was used. The data analysis method is content analysis. In the research, newspapers, magazines and documents deemed important for the period within the scope were collected and their content analyses were made. In the study, it is estimated that Ankara's period with the Democratic Party between 1946 and 1960 was not very different from the previous period in terms of local politics, and that the social class in which the ruling segment that led local politics during the period of one-party power changed, but the city could not experience development in the name of local democracy.

Key words: Democrat Party, Ankara, Politics, Local Politics, Local Democracy.

GİRİŞ

Bir modernleşme projesi olarak ortaya çıkan Cumhuriyet'in ilanı, Türk siyasal hayatında ciddi bir değişim amacı içermektedir. Bu değişimin hem soyut olarak düşüncelerde hem de somut olarak gündelik hayata yansıyan biçimi mekân ölçeğinde belirginleşmektedir. Bir başkent olarak Ankara şehri, hem Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında hem de Demokrat Parti döneminde değişime uğramıştır.

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte yeni bir kurgusal temel inşa etme arayışları kapsamında yaşanan değişiklikler hem ulusal siyasete hem de yerel siyasete etki etmiştir. Günümüz Türkiye'sini anlamak ve anlamlandırmak, kuruluş dönemindeki iktidar Cumhuriyet Halk Partisi ile devamında iktidara gelen Demokrat Parti'nin yerel düzeyde oluşturmuş olduğu siyaset algısı ile yakından alakalıdır. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte yerel siyasette de değişiklikler olmuş ve Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından yaratılan sert oligarşik bürokratik yapı kırılmaya çalışılmıştır. Devletin o güne kadar bürünmüş olduğu devletçi yapı yerine özel girişimin desteklenmesi esasına uygun bir politika izleyen Demokrat Parti, toplumsal ve siyasal anlamda geniş kesimlerden destek bulmuştur.

Çalışma, Demokrat Parti'nin Ankara'sındaki yerel siyaset ve demokrasi bağlamındaki gelişmeleri, yerel iktidar mücadelesi pratiklerini ve dönemin yerel yönetimlerinin ulusal siyaset ile bağını incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırma, Demokrat Parti Ankara'sını yedi ana başlıkta incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde 1923-1950 dönemi Ankara'sının yerel siyaset yapısına Demokrat parti dönemi ile karşılaştırma yapmak için genel hatlarıyla yer verilecektir. İkinci bölümde 1950-1960 Ankara'sını etkileyen ulusal siyasete değinilecektir. Üçüncü bölümde Demokrat Parti'nin kuruluşu ve iktidara gelişi altı alt başlıkta incelenecektir. Dördüncü bölümde şehri etkileyen yasal değişiklikler ele alınacaktır. Beşinci bölümdeki Ankara'da şehirleşme ve siyaset ise çalışmanın ana kalbini oluşturarak kendi içinde beş ana başlığa ayrılacaktır. Altıncı bölümde iktidar paylaşım sürecinde kentsel aktörler incelenecektir. Yedinci ve son bölümde ise Ankara'daki sosyal yapı ve dönüşüm konusuna İkramiye evleri örneği verilerek çalışma sonlandırılacaktır.

1. ANKARA'DA YEREL SİYASET (1923-1950)

Ankara, Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreçte çok önemli işlevlere sahip olmuş; Milli Mücadele'nin yönetildiği ve Büyük Millet Meclisi'ni bünyesinde barındıran bir merkez görevi üstlenmiştir. Nihayet 13 Ekim 1923'te yeni Türk devletinin başkenti olarak ilan edilen Ankara, bütün bir ülkenin genel siyasetinin belirleneceği ve yönetileceği bir merkez olma imkânını da elde etmiştir (İmga, 2004: 101).

Ankara'nın başkent ve rejimin cumhuriyet olduğunun ilan edilmesi ile kurucu iktidar, Ankara'yı yeniden inşa sürecine girişmiştir. Bu dönemde, devletin dış politika ve iç isyanlar haricindeki tüm mesaisi Ankara'ya teksif edilmiş durumdadır. Ancak devlet kurumları, başkentin modernleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması için bu denli çaba sarf ederken, şehirde yerel siyaset gelişmemekte; aksine merkezîyetçi yapı güçlenmektedir. Zira dönemin Ankara'sında başkent-devlet bütünleşmesini somut bir biçimde görmek mümkündür. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında devlet aygıtının iç isyanlar ve dış politikadaki sorunlarla uğraşmasının bir sonucu olarak başkentte otoriterleşme ve merkezîleşme eğilimi ağırlık kazanmıştır. Dolayısıyla yerel siyaset, halkın siyasete aktif katılımı ve adem-i merkezîyetçilik gibi yaklaşımlar kurucu iradenin idare anlayışında henüz yer almamaktadır.

Cumhuriyetin kurucu kadrolarının Ankara'ya yükledikleri sembolik anlam, şehrin, ülke sathında yürütülecek her türlü modernleşme hareketinin öncüsü ve taşıyıcısı olması şeklindedir. Bu bağlamda Ankara'yı bayındır, mamur ve modern bir şehir haline getirmek için devletin mali, siyasi, yasal ve mimari imkânları seferber edilmiştir. Her şey Ankara'nın yeni cumhuriyete ve onu kuran iradeye layık bir başkent haline getirilmesi içindir. İlginçtir ki, başkentin şehirleşmesi ve bayındır hale getirilmesi için devletin bütün imkânları seferber edilirken şehrin eski sahipleri ve kadim sakinleri olan yerli halk ihmal edilmiştir (İmga, 2004: 109-110).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Tek Parti döneminin sonun dek Ankara şehrinin sosyal yapısını ve merkezi, bürokratik elitler şekillendirmektedir. Başkentin sosyal yapısında geri plana itilen bir başka sosyal grup da, kırsaldan Ankara'ya göç eden Anadolu köylüsüdür. Ankara'da başlatılan yeniden inşa ve modernleşme sürecinde başta inşaat ve hizmet sektörü olmak üzere farklı alanlarda işçi-amele olarak yoğun şekilde ihtiyaç duyulan bu kesim, sosyal yaşamda göz ardı edilmiş ve şehrin sosyal yaşamının bir parçası olması arzu edilmemiştir. Ankara'da 1930'lu yıllardan itibaren başlayan ve on yıllar boyunca devam eden gecekondulaşma sorununun çözümsüz kalmasında, devletin göçle gelen işçi kesimi için yürüttüğü konut politikasının yetersiz kalması ve gecekondulaşma noktasında etkin bir politika sürdürülememesi temel etkidir.

Cumhuriyet rejiminin Ankara'yı yeniden inşa süreci, 1924 yılında 417 sayılı kanunla kurulan Ankara Şehremaneti ile başlamaktadır. Bu kapsamda Alman mimar Lörcher'in imar planı uygulamaya alınmış; plan

kapsamında 583 sayılı kanunla Ankara’da büyük bir kamulaştırma gerçekleştirilmiştir. Plan dâhilinde modern ve planlı şehirleşmenin adımları atılmıştır. Lörcher Planı miadını doldurduktan sonra bir başka Alman mimar Jansen tarafından hazırlanan plan devreye girmiş; uzun yıllar boyunca Ankara’daki yapılaşma hareketlerinde bu plan geçerli olmuştur. Ankara’daki konut kooperatifleri projeleri de Jansen Planı kapsamında hayata geçirilmiştir (Bademli, 1985: 15-16).

1929 yılında Nevzat Tandoğan’ın Ankara Valisi ve Belediye Başkanı olarak atanması ve 1930 yılında yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu ile Ankara’da yeni bir dönem başlamıştır. Ankara’daki imar ve yapılaşma faaliyetleri Tandoğan döneminde de olanca hızıyla devam ederken, şehirdeki sosyal hayatın bütününe müdahale eden bir başkan profili ortaya çıkmıştır. Eğitimden asayişe, sosyal yaşamdan gece hayatına kadar her alanda ve esnaf, köylü, memur, işçi gibi farklı kesimler üzerinde otoritesini hissettiren Tandoğan, 1946 yılına kadar şehri, sıkı bir disiplin ve denetim altında yönetmeye devam etmiştir. Bu dönemde yerel siyasetin belirleyicisi de ulusal siyaseti yerele empoze edecek irade de Tandoğan’ın bizzat kendisidir (Bayram, 2015: 19).

1945 yılından itibaren çok partili siyasal hayata geçilmesi ve 1946’da yapılan ilk çok partili seçim Türk siyaseti için olduğu kadar Ankara yerel siyaseti için de dönüm noktasıdır. Tek Parti döneminde siyasetten soyutlanmış olan yerel kesim, CHP karşısında destekleyebilecekleri bir parti bulduklarında siyaset yapmaya başlamışlardır. CHP’nin resmi yayın organı olan ve yıllardır Ankara yerel siyasetinde Tek Parti iktidarının propaganda aracı olarak kullanılan Ulus Gazetesi’nin karşısına DP’nin yayın organı olan ve yine Ankara’dan yayın yapan Zafer Gazetesi çıkmış ve yerel siyasetin aktörleri arasındaki yerini almıştır. DP’nin muhalefet, CHP iktidarının ise otoriterlikten çıkma çabalarına denk gelen bu dönemde yerel siyasetin canlandığı görülmektedir. Diğer taraftan 1948 yılında çıkarılan kanunla Ankara Belediye Başkanını belediye meclisinin seçmesi öngörülmüş ve 1950 öncesindeki son iki başkan belediye meclisince seçilmiştir. Bu uygulama, yerel yönetimlerin özerkleştirilmesindeki başlangıç adımı olarak nitelendirilebilir.

2. ANKARA'YA SİRAYET EDEN ULUSAL SİYASET (1946 SONRASI)

1946 yılı Ankara’ya sirayet eden ulusal siyasetin eksen değiştirmesinde çok önemli yer tutan olaylara sahne olmuştur. Bunlardan ilki Demokrat Parti (DP)’nin kuruluşudur. 1946 yılının Ocak ayında Ankara’da kurulan DP, yurt genelinde hızlı bir teşkilatlanmaya gitmiştir. İkinci önemi hadise, Ankara’nın hem valisi hem belediye başkanı olan Nevzat Tandoğan’ın 9 Temmuz’daki intiharıdır. Üçüncü önemli gelişme 21 Temmuz günü yapılan ve siyasi tarihimizde ilk kez birden fazla partinin katıldığı genel seçim olma özelliğini taşıyan seçimlerdir. Son olarak da Ankara Cinayeti Davası’nda yaşanan gelişmelerdir.

DP, CHP içerisindeki muhalefetten doğmuş bir parti olarak Türk siyasetinde var olmuştur. Tek Parti’nin yanlışlarını ve antidemokratik uygulamalarını eleştiren Celal Bayar, Adnan Menderes ve beraberindeki isimler daha çok hürriyet, daha büyük kalkınma için serbestiyet ve liberal ekonomi taraftarı idiler. Demokrasiye fırsat tanınması gerektiğini, Anayasa’ya aykırı antidemokratik yasaların ilgasını, seçimlerin hür ve adil bir ortamda yapılmasını, işçiler için grev hakkını, basına uygulanan sansürün kaldırılmasını, tarım ve çiftçiye daha fazla destek verilmesini savundular. Bu ilkeler, DP’nin hem kuruluştaki parti programındaki hedefleri hem de aynı yıl yapılan seçimlerdeki vaatleri idi. Seçim meydanlarında sınırlı imkânlarla da olsa, halka hep bunları anlattılar. Öte yandan Genelkurmay Başkanı ile Ankara Valisi’nin adının karıştığı Ankara Cinayeti, DP’nin 1946 yılı için CHP’ye karşı ileri sürdüğü en önemli muhalefet kozlarıydı. Ayrıca muhalif ya da iktidara yakın basının da Ankara Cinayetinin üzerine gitmesi iktidarı zora sokmuş; buna mukabil, basın ve muhalefet açısından daha özgür bir ortam oluşmuştu. Eleştirilerin üzerine çevrildiği Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay, İnönü’nün talebiyle istifa etmek durumunda kalmıştı. Cumhuriyet tarihinde ilk kez basın ve muhalefetin baskısı karşısında

bir Genelkurmay Başkanı istifa etmeye mecbur kalıyordu. Bunların yanında Ankara Cinayeti Davası'ndaki konumu, tanık iken sanığa çevrilen kudretli vali Tandoğan'ın intiharı ile de Ankara üzerindeki en büyük otorite kaybolmuş; idarenin o baskın yüzü kendini gösteremez olmuştur. Zira Tandoğan gücünü parti-devlet bütünleşmesinden almakta ve Ankara'yı küçük bir Türkiye olarak yönetmekteydi. Tandoğan'ı güçlü kılan diğer yetkileri ise 1936'dan itibaren CHP il başkanı ve 1937'den itibaren de Ankara İmar Heyeti başkanı olması idi (Bayram, 2015: 62). Hem iktidar partisinin Ankara siyasetinin belirleyicisi hem de Ankara'nın imar faaliyetlerinin en yetkili bürokratu idi. Dolayısıyla onun ölümü ile Ankara'da parti-devlet bütünleşmesinin sona erdiğini ve ulusal siyasetin yerel siyasete artık doğrudan etki edemediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Çok partili siyasi hayatın başladığı ve DP'nin muhalefette yer aldığı 1946-1950 arası dönemde, önceki yasama dönemlerine nazaran başkente daha demokratik bir hava sirayet etmiştir. Bunda, yukarıda açıklanan dört nedenin fevkalade etkisi bulunmaktadır.

Özetle, 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesi ile başkente sirayet eden ulusal siyaset, kökten bir değişime, tabiri diğerle bir paradigma değişimine uğramıştır. Öncelikle yeni iktidar döneminde parti-devlet bütünleşmesi görülmemektedir. Dolayısıyla yerel siyasete iktidarın müdahalesi görece daha az nispettedir. Bu dönemde Halkevlerinin kapatılmış ve mallarına el konulmuş olması DP iktidarının muhalefete yönelik aldığı en büyük tedbirlerden biridir. Ankara'da 14 tane olan halkevlerinin kapatılması, CHP adına başkentte Tandoğan'dan sonraki en önemli kayıptır.

Ulusal siyasetin etkilerinin yerelde yakinen hissedildiği dönemlerden biri, 27 Mayıs darbesinden önceki dönemde görülmüştür. İktidar ile muhalefet arasındaki gerilim meclisten sokağa taşmış ve Kızılay Meydanı hükümet karşıtı gösterilerin merkezi haline gelmiştir. Başkenti saran öğrenci olayları hükümeti bir hayli zor durumda bırakmış; hükümet ise, sıkıyönetim ilan ederek okulları 1 ay süreyle tatil etmek durumunda kalmıştır. Öğrenci olaylarının yoğun şekilde yaşandığı fakülteler Ankara Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Gazi Eğitim Enstitüsü olmuş; öğrenciler polis ve askerle yoğun şekilde karşı karşıya gelmişlerdir. Diğer taraftan ordu içindeki bir kısım subayların öğrencilere destek verdikleri ve öğrencilerle birlikte eylem yaptıkları da görülmüştür. Buradan hareketle ülkeyi 27 Mayıs Askeri Darbesi'ne götüren süreçlerde Ankara'nın yerel siyasi odaklarının önemli role sahip olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

3. KURULUŞUNDAN 27 MAYIS'A DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

3.1. Dörtlü Tahrir ve DP'nin Kuruluşunu Hazırlayan Süreç

Demokrat partinin kuruluşunu hazırlayan süreç, 1944 yılında Muvazene-i Umumiye Kanunu görüşmelerinde kendini göstermeye başlamış; 1945 yılındaki bütçe görüşmelerinde ise iyice belirginleşmiştir. 1945 yılındaki bütçe görüşmelerinde neticesinde yapılan oylamada muhaliflerin başını çeken Celal Bayar ile Adnan Menderes, Recep Peker, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Hikmet Bayur ve Emin Sazak gibi isimler ret oyu kullanmışlardır. Daha sonra "Dörtlü Tahrir" olarak adlandırılan önerge bütçe görüşmelerinden sonraki tarihlerde CHP Meclis Grup Başkanlığına sunulmuştur ve bu önerge, parti içinde ıslahat yapılmasını isteyen kesimin siyasi ultimatomu niteliğindedir. Tahriri sunan bu dört ismin öncelikli talepleri şunlardı (Aslan, 2014: 6-8; Bilir, 2015: 40-41; Aldan, 2012: 31-32):

1. Gerek kanunlardaki gerekse parti tüzüğündeki anti-demokratik hükümlerin kaldırılması;
2. TBMM'nin hükümeti hakiki anlamda denetleyebilmesi;
3. Seçimlerin serbestçe yapılması.

Takririn parti grubu tarafından reddedilmesi, takrir ekibinin parti içinde sert tepkiyle karşılaşması, takrir üyelerinin muhalefetlerini artırarak sertleştirmesine yol açmıştı. Vatan Gazetesi'nde yayımlanan yazılarında Menderes ve Köprülü partiye sert eleştiriler getirerek takrirden öne sürdükleri konuları tekrar işlediler. Bu eleştiriler, Menderes ve Köprülü'nün partiden ihraçıyla sonuçlandı. Bu ihraçlardan rahatsız olan Celal Bayar partiden istifa ederken, Refik Koraltan da parti tüzüğüne aykırı olduğunu ileri sürerek ihraçları eleştirdi. Bunun üzerine Koraltan da partiden ihraç edilmiş oldu. Hepsisi de partiden ayrılmış olan Dörtlü Takrir üyeleri yeni bir parti kurma çalışmalarına başladılar. 1 Aralık 1945'te basına verdiği demeçle parti kuracağını ilan eden Bayar, Cumhurbaşkanı İnönü ile yaptığı görüşmede kendisinin de onayını aldı. Nihayet 7 Ocak 1946 tarihine gelindiğinde Dörtlü Takrir üyeleri Demokrat Parti'yi resmen kurdular (Aslan, 2014: 8-9; Bilir, 2015: 41-42; Aldan, 2012: 34-35).

3.2. Çok Partili Siyasi Hayatın Başlangıcı ve 1946 Seçimleri

Demokrat Parti'nin kuruluşu ile birlikte Türk siyasetinde üçüncü ve son kez çok partili hayata geçiş denemesi gerçekleştirilmiş oldu. Nitekim bu başarılı deneme ilerleyen yıllarda meyvesini verecekti.

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimlere teşkilatlanmasını henüz tamamlamamış olan Demokrat Parti de katıldı. DP, 465 sandalyeli TBMM'ye 273 milletvekili adayını sunabildi (Aslan, 2014: 19)². Seçim sonuçlarına göre, CHP %85,4'lük oy oranı ile 397 milletvekili elde ederken, DP ise %14'lük oy oranı ile 65 milletvekili çıkardı. İki partiden de adaylık göstermeyen bağımsızlardan üç aday milletvekili seçilerek meclise girme başarısı gösterdi.³ CHP'ye yakın gazeteler, "seçimlerin bütün yurttan intizam ve sükûnet içinde geçtiğini" ifade ederken⁴, DP'ye yakın gazeteler ise seçimlerin birçok usulsüzlüklere sahne olduğunu ileri sürerek sonuçlara tepki gösterdiler (Tutan, 2018: 65; Aldan, 2012: 36)⁵.

Resim 1. Akşam Gazetesi, 24 Temmuz 1946.

Çok partili hayatın ilk genel seçimi ve ilk tek dereceli seçimi olması 1946 seçimlerinin öne çıkan iyi özellikleri idi. Buna karşın "açık oy gizli tasnif" esasına göre yapılması, 1946 seçimlerinin antidemokratik bir özelliği olarak kayıtlara geçti (Aslan, 2014: 19). Öte yandan hükümetin yayımladığı resmi seçim sonuçlarından farklı olarak DP sandık görevlilerinin açıkladığı sonuçlara göre, DP 279 CHP 186 milletvekili çıkarıyordu (Kılıç,

² DP, 16 ilde aday göstermeden 1946 seçimlerine girmiştir. Bu iller; Ağrı, Bingöl, Bitlis, Çoruh, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Kırşehir, Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Rize, Siirt ve Van vilayetleridir (Bkz. Aldan, 2012: 35).

³ Dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Ural'ın açıkladığı verilere göre kayıtlı 8.551.549 seçmenden 6.373.543'ü bu seçimlerde oy kullanmış; katılım oranı %74,5 seviyelerinde kalmıştır (Aldan, 2012: 36).

⁴ Ulus Gazetesi, 22 Temmuz 1946

⁵ 22 Temmuz 1946 tarihli Vatan Gazetesi, "Kanuna Tecavüz" manşetiyle baskıya çıkarak seçimlerde yaşanan gelişmelere tepki gösterdi.

1995: 72). Ancak DP sandık görevlilerinin ortaya koyduğu sonuçların resmîyette bir geçerliliği olmayacak ve hükûmetin yayımladığı resmi sonuçlara göre meclis teşkil edilecektir. Genel seçimlerden sonra yapılan Meclis Başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerini de CHP adayları olan Kazım Karabekir ve İsmet İnönü kazandı.⁶

3.3. DP'nin Muhalefet Yılları

1946 seçimleri ile Türk siyasetindeki yerini alan DP, 1950 yılına kadar muhalefette kalacak ve iktidar olma şansını 1950 seçimlerine bırakacaktı. DP açısından muhalefette geçen bu dört yılın en önemli hadiseleri ise 1947 ve 1949 yılı kongreleri oldu. Bayar, 1947 yılı kongresindeki konuşmasında, antidemokratik kanunların yeniden düzenlenmesi, seçim güvenliğini sağlamak için yeni kanun ihdas edilmesi, devlet başkanlığı ile parti başkanlığı müesseselerinin ayrılması konularını ele aldı. İdarenin halkın içinde olmadığını, halkın üstünde tutulduğunu öne sürerek mevcut durumu eleştirdi (Tutan, 2018: 67; Aslan, 23). Bayar'ın nutku, DP'nin kuruluşu öncesinde verilen Dörtlü Takrir'in içerdiği konuları ihtiva ediyordu.

1947 kongresinin parti açısından iki önemli yönü bulunmaktadır. İlki, parti genel başkanlığı için de seçime gidilmiş olmasıdır ki; Celal Bayar, 548 delegeden 541'inin oyunu alarak yeniden DP Genel Başkanı seçilmiştir. Diğer önemli olay ise Hürriyet Misakı (Özgürlük Andı) adıyla iktidara sunulan siyasi ultimatodur. Dörtlü Takrir'in devamı mahiyetinde olan Hürriyet Misakı şu maddeleri içermekteydi (Aslan, 2014: 19):

1. Kanunlarla düzenlenmiş olan anayasaya aykırı ve demokratik olmayan hükümlerin ilga edilmesi;
2. Demokratik ve güvenceli yeni bir seçim kanununun yürürlüğe konması;
3. Parti genel başkanlığı ile devlet başkanlığının farklı kişilerde bulunması;
4. Yönetimde idarenin tarafsızlığının sağlanması.

DP'nin İkinci Büyük Kongresi 20 Haziran 1949 tarihinde Ankara'da yapıldı. Kongreye 1700 delege katıldı. Demokrat Parti, 1947'den 1949'a varana dek büyük badireler atlattı ve milletvekili sayısının neredeyse yarısını kaybetmiş; ilk kongrede seçilen genel idare kurulunun üçte birinden fazlası ihraç edilmişti. Kongrenin en önemli meselesi, Hürriyet Misakı ile öne sürülen taleplerin yerine getirilmemiş olması nedeniyle duyulan rahatsızlıktı. Kongrenin önemli bir konusu da Ana Davalar Komisyonu Raporu idi. Bu raporda seçimlerin 1950 yılından önce yapılması ve sandıklarda gözlemci olarak DP'lilerin de bulunması isteniyordu. Partililer tarafından bu rapor olduğu gibi kabul edildi ve Milli Teminat Misakı olarak adlandırıldı. Aynı zamanda Dörtlü Takrir'in üyeleri olan DP kurucuları bu kongreden daha da güçlenerek ve görüşlerini parti teşkilatına benimseterek çıktılar (Aslan, 2014: 33-34).

3.4. 1950 Seçimleri ve DP'nin İktidara Gelişi

DP, 1950 seçim hazırlıklarına erken başlamış; keza muhalefet yıllarında yapılan çalışmalarla halk nazarında önemli bir karşılık edinmişti. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlere, kayıtlı 8.905.576 seçmenden 7.916.085'i iştirak etmiş ve katılım oranı %88,9 olarak gerçekleşmiştir (Küçük, 2013: 72).⁷ Bu oran, o tarihe kadar yapılan seçimlerde elde edilen en yüksek katılım oranıdır. DP, kullanılan oyların 4.391.694'ünü almış ve %55,2 oy oranıyla tek başına iktidar olarak meclise 416 milletvekili sokma başarısı göstermiştir. Seçimlerde büyük bir yenilgi alan CHP ise %39,6 oy oranı ile 3.148.626 seçmenin oyunu almıştır. CHP, bu oy oranıyla

⁶ CHP'nin TBMM başkanlığı için aday gösterdiği Kazım Karabekir 379 oy almış; DP adayı olan Yusuf Kemal Tengirşenk ise 58 oyda kalmıştır. Ardından yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde ise toplam 451 oy kullanılmış ve İnönü, 388 oy alarak rakibi DP adayı Fevzi Çakmak'ı geride bırakmıştır.

⁷ Seçimlerle ilgili bir başka veriye göre, kayıtlı 8.905.743 seçmenden 7.953.085'i iştirak etmiş ve katılım oranı %89,3 olarak gerçekleşmiştir.

yalnızca 69 milletvekili elde edebilmiştir. Bağımsızlar ise 44.537 oy ve %0,6 oy oranı ile mecliste 1 sandalye elde edebildiler. DP ile CHP arasındaki oy oranı farkı %16 olmakla birlikte, milletvekili dağılımlarında bu denli fahiş farkın ortaya çıkmasının sebebi, uygulanmakta olan seçim kanununun nispi çoğunluk sistemini öngörmesidir. Zira bu sistem 1946 seçimlerinde de uygulanmış ve CHP'nin galip geldiği seçimlerdeki milletvekili dağılımı, oy oranından farklı şekilde meclise yansımıştır⁸ (Aldan, 2012: 62-63; Küçük, 2013: 72-73).

Resim 2. Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mayıs 1950

Tablo 1. 1950 Ankara Genel Seçim Sonuçları⁹

1950 Genel Seçim Sonuçları / Ankara		
Parti adı	Alınan Oy	Oranı (%)
CHP	126.081	42,15
MP	26.196	8,76
BAĞIMSIZ	0	0,00
DP	146.876	49,10
Toplam	299.153	100

1950 seçimlerinin başkentteki sonuçları, yurt genelindeki sonuçlardan pek farklı olmamış ve DP %49'luk oy oranı ile seçimin galibi olmuştur. Böylece bu tarihe dek Tek Parti iktidarının dolayısıyla da CHP'nin kalesi olan Ankara el değiştirmiş; uygulanan seçim sistemi nedeniyle de CHP, Ankara'dan hiçbir milletvekili adayını meclise sokamamıştır.

DP listelerinden meclise giren Ankara milletvekilleri şunlardır: Salâhaddin Adil, Sadri Maksudi Arsal, Muhlis Bayramoğlu, Salâhattin Benli, Ömer Bilen, Dağıstan Binerbay, Hamdi Burgurlu, Osman Şevki Çiçekdağ, Ramiz Eren, Muhlis Ete, Mümtaz Faik Fenik, Abdullah Gedikoğlu, Osman Talât İltekin, Hâmit Şevket İnce,

⁸ Demokrat Parti tam 45 ilde tam liste halinde seçimleri kazanmış; Hakkari'den ise hiç oy alamamıştır. DP listelerinin tamamının seçildiği iller şunlardır: Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, İçel, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Maraş, Muğla, Niğde, Samsun, Seyhan, Sinop, Siirt, Sivas, Tekirdağ, Tunceli, Urfa, Zonguldak. DP'nin tam liste halinde seçilemediği illerden Kastamonu'da 9, Kırşehir ve Mardin'de 1, Ordu'da 2, Tokat'ta 8 ve Trabzon'da 3 milletvekili DP'den meclise girme başarısı göstermiştir (Küçük, 2013: 73).

⁹ Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu=6, erişim tarihi: 04.10.2020.

Seyfi Kurtbek, Talât Vasfi Öz, Fuad Seyhun, Cevdet Soydan (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem : IX, Cilt: 1, s. 2).

Seçim sonuçları hem iktidar ve muhalefette hem basında hem de kamuoyunda büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. CHP'liler, seçimlerde yenilgi beklemezken böylesine bir farkla karşı karşıya kalmanın şaşkınlığı içindeydi. DP'liler kazanacağına inanıyordu fakat bu kadar büyük bir farkın ortaya çıkmasını beklemiyorlardı. Cumhuriyetin kuruluşundan beri geçen 27 yıldan sonra iktidar değişmiş ve bu değişim, adil ve tarafsız seçimlerle mümkün olmuştu. Bu nedenle 1950 yılı ve 14 Mayıs tarihi Türk siyasi hayatı ve Türk demokrasisi açısından bir dönüm noktasıdır (Aslan, 2014: 39). Bu tarihi olay Türk basınında günlerce yer etmiş ve manşetlerden inmemiştir.¹⁰ Bu seçim dünya kamuoyunda da yakından takip edilmiş; seçim sonuçları için ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan “demokrasi için cesaret verici bir zafer” vurgusu yapılmıştır (Atayakul, 2007: 219).

Resim 3. Zafer Gazetesi, 17 Mayıs 1950

Fransız Anayasa hukukçusu ve siyaset bilimci Maurice Duverger, Demokrat Parti'nin seçimlerden büyük bir başarıyla çıkmasını şu sebeplere bağlamıştır (Küçük, 2013: 72):

“Demokrat Parti bütün gayri memnunları bir araya getirmeye muvaffak olmuştu. Devletçilik yüzünden hiddetlenmiş sanayici ve tüccarı, siyasi liberalizmin âşık ve hayranı olan münevverleri, dinde daha çok serbestlik isteyen Müslümanları, Toprak kanunu yüzünden telaş ve endişeye düşen büyük toprak sahiplerini, yukarıda saydıklarımızın peşinde takılmaya alışmış köylü kitlelerini, sendika hürriyetleriyle grev hakkını özleyip, bu husustaki vaatlerin cazibesine kapılan işçiler. Bunlar yeni politika hattını aynı şekilde tasavvur etmese bile, bir değişikliğin vukuu arzu etmek bahsinde hep beraber hareket etmekte idi.”

Seçimden sonraki gün sonuçların büyük oranda belli olmasının ardından Cumhurbaşkanı İnönü, seçimi kazanan Bayar'ı köşke davet etmiş ve hükümetin bir an evvel çekilmek istediğini ifade etmiştir. Bayar ise TBMM'nin toplanıp yeni hükümetin göreve başlamasına kadar mevcut hükümetin görevine devam etmesini rica etmiştir. İnönü'nün seçim sonuçlarını büyük bir erdemle kabullenmesi ve iktidarı bırakma noktasında herhangi bir sorun çıkarmaması Demokrat Parti'ye yakın basında fevkalade olumlu karşılanmıştır; demokrasinin

¹⁰ Demokrat Parti'nin seçim zaferi 15-16 Mayıs tarihlerinde de manşetlerde yer almış; DP yanlısı yayın politikasıyla bilinen Vatan ve Zafer gazeteleri günde iki baskı yaparak gelişmeleri aktarmışlardır.

gelişmesinde ve işleminde en büyük katkının İnönü'ye ait olduğu vurgulanmıştır (Aslan, 2014: 39; Küçük, 2013: 76).¹¹

22 Mayıs 1950 tarihinde toplanan mecliste yapılan oylamalarda Celal Bayar Cumhurbaşkanı olarak seçilirken Refik Koraltan ise meclis başkanlığına seçilmiştir.¹² İktidar partisi olan DP'nin genel başkanlığına Adnan Menderes getirilmiş; tabii olarak hükûmeti kurma görevi de Menderes'e verilmiştir (Aslan, 2014: 40).¹³

Resim 4. 23 Mayıs 1950, Son Posta Gazetesi

3.5. Adnan Menderes Dönemi

Demokrat Parti ve Türk siyasetindeki Menderes dönemi, 22 Mayıs 1950 tarihinde hükûmeti kurma görevinin kendisine tevdi edilmesiyle başladı. Mecliste parti programının Menderes tarafından okunmasının ardından Menderes Hükûmeti güvenoyuna sunuldu. Yapılan oylamada Menderes kabinesi, Demokrat Partili 282 milletvekilinin oyu ile güvenoyu aldı. Dikkat çekici olan en az 126 DP milletvekilinin güven oylamasına katılmaması idi. Bazı milletvekillerinin Menderes'in başbakan olmasını istememeleri, kabineye duydukları güvensizlik ve hükümet programını yeterli bulmamaları oylamaya katılmamalarına yol açmıştı (Aslan, 2014: 43). Güven oylamasına DP'nin yaklaşık %30'una tekabül eden sayıda milletvekilinin katılmaması, parti içindeki ilk büyük çatlağın göstergesi idi. Güven oylamasına yansıyan çatlağın en önemli sebebi ise DP milletvekili profilinin fevkalade heterojen bir yapıda olması ve toplumun çok farklı kesimlerini temsil etmesidir (Aldan, 2012: 54).

¹¹ Bkz: Ahmet Emin Yalman, "İsmet İnönü'ye Tebrik Mektubu", Vatan Gazetesi, 16 Mayıs 1950.

¹² Cumhurbaşkanlığı seçimine katılan 453 milletvekilinden 387'si Celal Bayar'a oy vermiş, İsmet İnönü ise 64 oy almıştır. Meclis başkanlığı için yapılan oylamaya ise sadece DP milletvekilleri katılmış; Refik Koraltan, 387 milletvekilinden 385'inin oyunu almıştır (Bkz: Küçük, 2014: 77).

¹³ Menderes'in başbakanlığında kurulan hükümet aşağıdaki bakanlardan oluşmaktaydı: Adalet Bakanı Halil Özyörük, Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, İçişleri Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu, Dışişleri Bakanı M.Fuad Köprülü, Maliye Bakanı Halil Ayan, Milli Eğitim Bakanı Avni Başman, Bayındırlık Bakanı Fahri Belen, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeşe, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Nihat Reşat Belger, Gümrük ve Tekel Bakanı Nuri Özsan, Tarım Bakanı Nihat Eğriboz, Ulaştırma Bakanı Tevfik İleri, Çalışma Bakanı Hasan Polatkan, İşletme Bakanı Muhlis Ete.

Yeni Cumhurbaşkanı Bayar, meclise gönderdiği tezkere ile hükümeti kurma görevini Menderes'e tevdi etmiştir (Bkz: Küçük, 2014: 77): "Türkiye Büyük Millet Meclisinin yeniden seçilmesiyle Şemsettin Günaltay hükümetinin vazifesi hatim bulunduğundan, yeni Bakanlar Kurulunun teşkiline İstanbul Milletvekili Adnan Menderes memur edilmiş olduğunu saygılarımla arz ederim"

Menderes, parti programında ülkenin içinde bulunduğu ve çözüme kavuşturulması gereken sorunları dört başlıkta ele almıştır (Küçük, 2014: 80):

1. Devlet ekonomisinin verimsiz işlediği, üretilen malların pahalı olduğu, devlet borçlarının arttığı ve mevcut sıkıntıların asgariye indirilmesi gerektiği;
2. Faizlerin yüksek olması nedeniyle yerli üreticinin yatırım yapamadığı, durumun çözüme kavuşturulmasının gerekliliği;
3. Cari açık borçlarının kredi alınarak ödenmesi;
4. Ülke kaynaklarının muhafaza edilmesi.

Parti programında tespit edilen sorunların çözümü için belirlenen parti politikası ise yine dört maddede toplanmıştır (Küçük, 2014: 81):

1. Devlet hizmetlerinin görülmesinde ve yürütülmesinde azami tasarruf prensibiyle hareket edilecek ve devletin masraf ve külfetleri asgariye indirilecek; bütçe, ekonomik yapının sağlamlığıyla doğru orantılı olacak ve denk bütçe esası hakim olacak. Bu vesileyle ekonomik refah ve istikrar sağlanmış olacak;
2. Ekonomik donanım ve yapılanmayı hızlandırılarak üretim kolaylaştırılacak, özel teşebbüsün hukuki ve ekonomik özgürlüğü sağlanacak, yabancı teşebbüsün celbi için gerekli tedbirler alınacak;
3. Ekonomik kalkınma için devlet bütçesinden ayrılacak envestismanı memleketin içinde bulunduğu şartlarda meydana getirecek planlar hazırlanacak;
4. Üretimi devletin hatalı ve zararlı müdahaleleri ile bürokratik engellerden kurtarmak.

3.5.1. Menderes'in Birinci Dönemi: 1950-1954

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılı ile bir sonraki genel seçimlerin yapıldığı 1954 yılı arasındaki dönem, Menderes'in ve Menderes Hükûmeti'nin Türk siyasetindeki birinci dönemidir. Bu dönemde bayındırlıktan belediyeciliğe, ekonomiden tarıma, eğitimden sağlığa ve hukuktan diplomasiye kadar birçok alanda köklü değişimler yaşanmıştır. Ancak bu gelişme ve değişimlerin en dikkat çekici olanları, üst düzey askeri erkânın tasfiyesi, Arapça ezan yasağının kaldırılması, ağustos ayında yapılan yerel seçimler, Kore'ye asker gönderilmesi, Halkevlerinin kapatılması ve Anıtkabir'in inşasına başlanması hadiseleridir.

Resim 5. 7 Haziran 1950, Zafer Gazetesi

3.5.1.1. Darbe Söylentileri ve Ordudaki Tasfiye

Seçimlerin üzerinden henüz bir ay geçmeden ve kabine görevine yeni başlamışken hükûmete darbe yapılacağı söylentileri ayyuka çıkmıştı. 5 Haziranda olağan dışı şekilde Menderes'i ziyaret eden bir albay, 8-9 Haziran gecesi askerın hükûmete darbe yapacağını ihbar etmişti. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Bayar ile görüşen Menderes ordunun üst kademesinde geniş çaplı bir değişikliğe, tabiri diğerle köklü bir tasfiyeye girişti. Genelkurmay başkanı ile ikinci başkanı, deniz ve hava kuvvetleri komutanları görevlerinden alındılar. Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordu komutanları Yüksek Askeri Şura (YAŞ)'ya tayin edildiler. Haricen daha alt kademelerdeki 15 general ve 150 albay da emekliye sevk edildiler. Menderes, ordunun komuta kademesindeki bu geniş çaplı operasyonu ile ordu üzerinde otorite kurmayı başardı. Bir diğer tasfiye de valilere yapıldı. Geçmişte DP'lilere kötü davrandığı iddia edilen yöneticilerle beraber 8 ilin valisi de emekliye sevk edildi. (Aslan, 2014: 44).

3.5.1.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

Demokrat Parti iktidarının yıkılışının üzerinden 60 sene geçtiği halde özellikle muhafazakâr kesimde hâlâ karşılık bulan icraatı, Arapça ezan yasağının kaldırılması olmuştur. Atatürk döneminde 1932 yılında uygulamaya konulan ezanın Türkçe okunmasına dair tamim¹⁴ ile Arapça ezan yasaklanmış ancak bu yasak kanuni bir temele oturtulmamıştı. İlerleyen yıllarda ezanı Arapça olarak okuduğu için tutuklanan ve mahkemece cezalandırılan kişilerin dosyaları Yargıtay tarafından bozulmuştur. Çünkü Arapça ezan okumak herhangi bir kanunda suç olarak düzenlenmemişti ve Yargıtay önüne gelen dosyaları verilecek cezai bir hükmün yokluğu nedeniyle reddediyordu. Nihayetinde İnönü döneminde 1941 yılında çıkarılan 4055 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle Arapça ezan ve kamet kanuni olarak da yasaklanmıştır.¹⁵ Arapça ezan meselesi, 1950 seçimleri öncesinde DP'lilerin üzerinde durdukları ve seçim vaadi olarak kullandıkları argümanlardan biri idi. Nihayetinde 1950 seçimlerinden zaferle çıkan DP'nin ilk icraatlarından biri, ezanın Arapça aslına döndürülmesi olmuştur. 13 Haziran'da mecliste gündeme gelen ezan meselesi 16 Haziran günü yapılan oylama neticesinde çözüme kavuşturulmuş ve "Arapça Ezan Yasağı", oylamaya katılan iktidar ve muhalefet milletvekillerinin oy birliği ile kaldırılmıştır. Böylece 5665 sayılı kanun ile Türk Ceza Kanunu (TCK)'nın 526'ncı maddesinde değişikliğe gidilmiş ve "Arapça ezan ve kamet okuyanlar" ifadesi madde metninden çıkarılmıştır (Küçük, 2013: 88-89; Aslan, 2104: 45-46; Tetik, 2015: 92-93).

Arapça ezan yasağının iktidar ve muhalefet milletvekillerinin oy birliği ile kaldırılmasının yanı sıra, CHP'ye yakınlığıyla bilinen Cumhuriyet Gazetesi'nin başyazarı Nadir Nadi'nin ve CHP'ye yakın kesimin yasağın kaldırılmasına yönelik yaklaşımı, 1950 yılından itibaren Ankara'da esen demokratik havanın müspet mahiyetini görmek açısından son derece önemlidir.

¹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 06.03.1933 tarihli tamimi şöyledir: "Öz dilimizle her tarafa Türkçe ezan okunduğu bir zamanda minarelerde Arapça salât ve selam okumak ahenksiz düşeceği gibi hükümeti celilenin takip buyurduğu maksadı milliyete de uygun gelmediğine binaen, İstanbul'daki erbabi ihtisasla bilmuhabere yukarıda yazılan 3 suret ile Türkçe tekbir gönderilmiştir. Her hangisi arzu olunursa icabında alakadarların ondan okumaları tamamen beyan olunur." (bkz. Küçük, 2013: 88).

¹⁵ 2 Haziran 1941 tarihinde yürürlüğe konulan 4055 sayılı kanunun Arapça ezan ile ilgili fıkrası şöyledir: "... Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hapis veya on liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar." (bkz. Küçük, 2013: 89; Zafer Gazetesi, 14 Haziran 1950, s. 1).

Resim 6. 14 Haziran 1950, Zafer Gazetesi

3.5.1.3. Birinci Menderes Hükûmetinin İstifası Ve İkinci Menderes Hükûmetinin Kurulması

Menderes'in birinci dönemi iki ayrı Menderes Hükûmeti'ne sahne oldu. 1950 Haziranında görevi devralan Menderes Hükümeti, kabine içinde yaşanan anlaşmazlıklar, bakanların başbakanla olan anlaşmazlıkları ve rahatsızlıkları, muhalefetle olan gerilimin artması ve hükûmetin güven oylamasında üçte birlik fire vermesi gibi sebeplerin ortaya çıkardığı kaotik durumdan ötürü 8 Mart 1951'de Menderes Hükûmeti istifa etti. Ancak Cumhurbaşkanı Bayar, istifayı kabul etmekle birlikte hükümeti kurma görevini yeniden Menderes'e verdi. Kabinede birkaç değişiklik yapılarak ve bazı bakanların bakanlıkları değiştirilerek yeni hükûmet kuruldu. Hükümetin programı mecliste okundu. Önceki hükûmet programıyla büyük oranda benzerlik gösteren yeni program ve yeni kurulacak hükûmet, DP grubunda yoğun eleştirilere maruz kaldı. Mecliste yapılan güven oylamasına 396 milletvekili katılırken 45 milletvekili red oyu kullandı. Kabine, 346 güvenoyu ile görevine başladı. Meclisteki oylamaya çoğunluğu DP milletvekillerinden oluşan 73 milletvekilinin katılmaması ise DP'de parti içi muhalefetin devam ettiğinin göstergesi idi (Aslan, 2014: 48-52).

3.5.1.4. Halkevlerinin Kapatılması

Halkevleri, 19 Şubat 1932 tarihinde kurulmuş ve 1950 yılına gelindiğinde yurt genelindeki halkevlerinin sayısı 478'e, halkodalarının sayısı 4322'ye yükselmişti.¹⁶ Kurulduğu dönemde ülkenin sosyal ve kültürel kalkınması ve Cumhuriyetin getirdiği değerlerin geniş halk katmanlarına ulaştırılmasında önemli işlevler görmüştü. DP, iktidara geldikten sonra Halkevleri için CHP'nin yan kuruluşları ve bir nevi parti teşkilatları gibi çalıştığı ve de CHP ile organik ilişkiler içinde oldukları yönünde ithamda bulundu. Dolayısıyla Halkevleri, Demokrat Parti'ye göre ülkenin sosyal ve kültürel yönden kalkınması için değil CHP'nin propagandası için faaliyet yürütüyordu (Arıkan, 1999: 261-262). Halkevleri ayrıca, CHP'nin kurultay faaliyetleri ve parti toplantıları yaptığı; seçim çalışmaları için kullandığı mekânlardandı. DP, ilk kongresini yapmak için Ankara'da bina ararken, CHP istediği Halkevinde kurultayını düzenleyebilmekteydi. Bu durum, DP'yi fevkalade rahatsız ediyordu (Küçük, 2013: 105). Bu gibi sebeplerle Halkevleri kapatılmak istendi. Nihayetinde 8 Ağustos 1951 tarih ve 5830 sayılı kanunla Halkevlerinin bütün etkinlikleri durduruldu (Arıkan, 1999: 261).

¹⁶ Yurt genelindeki Halkevlerinin sayısı 1951 yılında kapatıldıkları sırada 404 kadardı (Küçük, 2013: 106).

Halkevleri için Ankara ne kadar önemli ve sembol bir şehir ise, Ankara için de Halkevleri o nispette önem arz etmekteydi. 1932 yılında yurt genelindeki 14 halkevinin açılışı töreni Ankara'daki Halkevinden yapılmış; diğer şehirler radyo ile Ankara'ya bağlanmışlardı. CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in açılışını yaptığı Ankara Halkevi, yurdun genelindeki halkevleri için ışığından faydalanılacak bir güneş gibi değer ve önem taşımaktaydı (Arıkan, 1999: 268). Nitekim Ankara Halkevinin yayını olan Ülkü Mecmuası yurt genelindeki bütün halkevlerinin ana yayını haline gelmiştir (Erdal, 2014: 52). Öte yandan Halkevleri sosyal kültürel kurumlar olmasının yanı sıra hem yerel siyaset hem de ulusal siyaset açısından kamuoyu oluşturan bir işleve sahipti ve Tek Parti'nin siyaset akademisi olarak iş görmekteydi. Nitekim Halkevlerinin, 1940 yılı için elde edilen verilerine göre; Cumhurbaşkanı İnönü, yıl içinde tam 6 kez Ankara Halkevinin ziyaret etmiş ve yine 1940 yılı içinde 635 bin vatandaş tarafından Ankara Halkevi ziyaret edilmişti (Arıkan, 1999: 272). Bu durum, Ankara Halkevinin CHP iktidarı ve seçmeni tarafından ne denli benimsendiğinin ve önemsendiğinin göstergesi; o dönem siyasetinin belirleyici bir unsuru olduğunun kanıtıdır.¹⁷

3.5.2. Menderes'in İkinci Dönemi:1954-1957

1954 seçimleri yapılması gereken zamanda, 2 Mayıs 1954 tarihinde yapıldı. Oy kullanma oranının %88,6 düzeyinde gerçekleştiği seçimlerde 10.262.063 seçmenden, 9.095.617'si 43.174 sandıkta oyunu kullandı (Küçük, 2013: 130).¹⁸ İki büyük şehirden İstanbul'da seçime katılım oranı %73,2¹⁹ Ankara'da ise %95 civarında idi (Atayakul, 2007: 300). DP, yine ezici bir çoğunlukla üstelik oy oranını da artırarak seçimi kazandı. Liste usulü çoğunluk sistemi ile girilen seçimlerde DP, %58,4'lük oy oranı ile toplam 541 milletvekilliğinin 503'ünü elde etti. Muhalefet kanadında ise belirgin bir düşüş yaşandı ve CHP, %35,1'lik oy oranı ile 31 milletvekilliği elde edebildi. MP'nin kapatılmasının ardından kurulan CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi) ise %5,3'lük oy oranı ile mecliste beş sandalyeye sahip oldu (Atayakul, 2007: 309; Tutan, 2018: 136)²⁰.

DP, 1954 seçimlerinde Kırşehir, Malatya, Kars, Sinop, Erzincan ve Tunceli vilayetleri haricinde yurt genelindeki tüm illerde seçimi kazanma başarısı gösterdi.²¹ İktidarın özellikle ekonomi alanındaki ve tarım sektöründeki kalkınma hamleleri, nüfusun kahir ekseriyetini oluşturan kırsal kesimin DP'ye yönelmesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan şehirlerde yaşayan işçi kesimin de istihdam imkânlarının artması ve hayat standartlarının yükselmesi nedeniyle DP'yi tercih ettiğini ifade etmek mümkündür (Aldan, 2012: 69; Aslan, 2015: 63-64).

1954 seçimlerinde Ankara'da oluşan tablo şu şekildedir:

¹⁷ Halkevleri ve Halkodalarına ait 20 Şubat 1949 tarihli verilere göre Ankara'da 10 Halkevi, 117 Halkodası bulunmaktadır (Bkz. Arıkan, 1999: 280).

¹⁸ Seçimlerde DP, 5.313.659 seçmenin oyunu alırken, CHP, 3.193.471 seçmenin, CMP ise 480.249 seçmenin oyunu almıştır (Bkz. Küçük, 2013: 130).

¹⁹ Akşam Gazetesi'nin 3 Mayıs 1954 tarihli sayısında İstanbul'daki seçime katılım oranının %78 olduğu bilgisi verilmiştir.

²⁰ Bkz. Aslan, 2015: 62-63; Küçük, 2013: 130; Aldan 2012: 68; Tetik, 2015: 106.

²¹ CHP, Malatya, Konya ve Sinop vilayetlerinde, CMP ise, Kırşehir'de seçimin galibi oldu (Bkz. Tetik, 2015: 106).

Tablo 2. 1954 Ankara Genel Seçim Sonuçları²²

1954 Genel Seçimleri / Ankara		
Parti adı	Alınan Oy	Oran (%)
CHP	142.161	39,18
CMP	35.676	9,83
TKP	2.966	0,82
BAĞIMSIZ	210	0,06
DP	181.789	50,11
Toplam	362.802	100,00

Ankara'daki sonuçlara göre yaklaşık 382 bin kayıtlı seçmenden 362.802'si oy kullanmış ve %95 gibi oldukça yüksek düzeyde katılım oranı yakalanmıştır. Ankara'da çoğunluğu elde eden DP, seçimlerde liste usulü çoğunluk sistemi uygulandığı için tam liste halinde seçimi kazanmış ve Ankara'dan meclise girecek 21 milletvekilliğinin tamamını elde etmiştir.

Seçim sonuçlarına göre Ankara'dan meclise giren DP milletvekilleri şunlardır: Muhlis Bayramoğlu, Atıf Benderlioğlu, Ömer Bilen, Dağıstan Binerbay, Hamdi Bulgurlu, Osman Şevki Çiçekdağ, Ramiz Eren, Muzaffer Ergüder, Muhlis Ete, Mümtaz Faik Fenik, Abdullah Gedikoğlu, Zafer Gökçer, Necmi İnanç, Seyfi Kurtbek, Şeref Kâmil Mengü, Talât Vasfi Öz, Fuad Seyhun, Mümtaz Tarkan, Âliye Temuçin, Hazım Türegün, Fuad Zincirkıran (TBMM ZC, Devre: X, İftima : F, Cilt : 1, s. 2).

Resim 7. 4 Mayıs 1954, Hürriyet Gazetesi

DP'nin seçimlerden zaferle çıkmasının ardından sıradaki seçimler, Cumhurbaşkanı ve TBMM başkanının seçimine dair meclisteki oylamalar idi. 12 Haziran tarihinde mecliste yapılan oylamalarda Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Meclis Başkanı Refik Koraltan mevcuttaki görevlerine yeniden seçildiler.²³ Bayar, hükümeti kurma görevini yeniden Menderes'e verdi ve Menderes de 17 Mayıs'ta yeni kabineyi açıkladı.²⁴ 24 Mayıs'ta

²² Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1954&p_il_kodu=6, erişim tarihi: 04.10.2020.

²³ Refik Koraltan, Meclis Başkanlığı seçiminde oylamaya katılan 489 milletvekilinin tamamının oyunu aldı. Celal Bayar ise oylamaya katılan 513 milletvekilinden 486'sının oylarını alarak Cumhurbaşkanı seçildi (Bkz. Tutan, 2018: 137; Küçük, 2013: 133).

²⁴ Menderes'in yeni kabinesi: Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı - Fatih Rüştü Zorlu, Devlet Bakanı - Mükerrrem Sarol, Devlet Bakanı - Osman Kapani, İçişleri Bakanı - Namık Gedik, Adalet Bakanı - Osman Şevki Çiçekdağ, Dışişleri Bakanı - Fuat Köprülü, Milli Savunma Bakanı - Ethem Menderes, Milli Eğitim Bakanı - Celal Yardımcı, Maliye Bakanı - Hasan Polatkan, Bayındırlık

ise yeni hükümet programı mecliste oylamaya sunuldu. Yapılan oylamada 491 olumlu, 2 çekimser ve 27 de ret oyu alan program meclis tarafından kabul edildi ve 26 Mayıs'ta Cumhuriyetin 21'inci, Menderes'in 3'üncü hükümeti fiilen göreve başlamış oldu (Tetik, 2015: 108-109; Tutan, 2018: 137; Küçük, 2013: 133).

1954-1957 yılları arasında yaşanan önemli gelişmelerin ilki Kırşehir'in il yapılması idi. Kırşehir vilayeti, hem 1950 hem de 1954 seçimlerinde DP'yi desteklememiş; 1950 seçimlerinde MP'yi, 1954 seçimlerinde ise CMP'yi birinci parti olarak çıkarmıştı. DP'yi her iki seçimde de ısrarla desteklemeyen Kırşehir, 30 Haziran tarihli bir kanunla, il statüsünden ilçe statüsüne düşürülmüş ve Nevşehir'e bağlanmış; başka bir ifadeyle iktidar tarafından cezalandırılmıştır. Kırşehir cezalandırılırken Malatya'nın ilçesi olan Adıyaman ise DP'ye verdiği destek nedeniyle ödüllendirilerek il yapılmış; seçimlerde CHP'nin birinci parti olduğu Malatya ise Kırşehir kadar olmasa da ufak bir cezalandırmaya maruz kalmıştı (Tetik, 2015: 106; Küçük, 2013: 138-139; Aslan, 2014: 66). DP, seçimden hemen sonra yaptığı bu hamlelerle gelecek dönemde baskıcı bir yönetim sergileyeceğinin sinyallerini vermekteydi.

İkinci dönemin önemli gelişmelerinden biri, 1955 yılında yapılan belediye seçimleridir. DP iktidarı, 1954 seçimleri sonrasında değiştirilen seçim kanununa istinaden muhalefeti radyodan yararlandırmadı ve radyonun muhalefet tarafından seçim kampanyasında kullanılmasına izin vermedi. Gerek bu durum gerekse aynı yıl içinde basına kısıtlamalar getiren İspat Hakkı Yasası'nın yürürlüğe girmesi muhalefetin sert tepkisini çekti ve önce CMP sonra da CHP yayınladıkları bildirimlerle seçime katılmayacaklarını deklare ettiler. Muhalefetin katılmadığı belediye seçimleri oldukça sönük geçti ve katılım oranı oldukça düşük seviyelerde kaldı (Aslan, 2014: 70-71).

3-20 Eylül 1955 tarihleri arasında yapılan belediye seçimlerinde kayıtlı 10.687.031 seçmenden yalnızca 4.146.873'ü oy kullanmış ve oy kullanma oranı %39,7'de kalmıştır. DP, 8.784 asil ve 9.897 yedek üyelik kazanırken, seçime giren diğer parti olan Köylü Partisi (KP), 262 asil ve 257 yedek üyelik elde etmiştir. Seçimlere katılımın bu denli düşük olmasında, seçimler sırasında yaşanan 6-7 Eylül Olaylarının fevkalade etkili olmuştur (Küçük, 2013: 144).

2.5.2.1. 6-7 Eylül Olayları

Demokrat Parti dönemine damga vuran gelişmelerden biri hiç kuşku yok ki 6-7 Eylül Olayları idi. 6 Eylül günü başlayıp 7 Eylül sabahında sona eren gösteriler iktidarı süresince DP'yi en fazla zedeleyen ve çok zorda bırakan hadise olmuştur. Kıbrıs meselesinin Londra'da görüşüldüğü günlerde Türk kamuoyunda Kıbrıs konusunda ciddi bir hassasiyet oluşmuş; gösteriler düzenlenmişti. 6 Eylül günü normal seyrinde devam eden gösteriler, akşam saatlerinde Atatürk'ün Selanik'teki evine ve Türk konsoloslughuna bomba atıldığı şeklindeki haberin yayılmasıyla bambaşka bir hale büründü. İstanbul'da azınlıkların yaşadığı semtlere yönelik saldırılar düzenlendi; iş yerleri yağmalandı.²⁵ Güvenlik güçlerinin yapılan saldırıları önlemede ağır ve ihmalkâr

Bakanı - Kemal Zeytinoğlu, Ekonomi ve Ticaret Bakanı - Sıtkı Yırcalı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı - Behçet Uz, Gümrük ve Tekel Bakanı - Emin Kalafat, Çalışma Bakanı - Hayrettin Erkmen, İşletmeler Bakanı - Fethi Çelikbaş (Bkz. TBMM ZC, Devre: X, Cilt: 1, İctima: F, s. 17; Küçük, 2013: 134).

²⁵ İstanbul'un Beyoğlu, Eminönü, Sirkeci, Pangaaltı, Kurtuluş, Yüksekaldırım, Karaköy Bankalar Caddesi ve Kumkapı semtlerinde Rumlar'a ait ticarethane ve evler ağır şekilde tahrip edildi (Yılmaz, 2013: 308).

davrandığı gösteriler, çok sayıda Rum kökenli vatandaşın ölümü ve yaralanması ile sonuçlandı²⁶ (Şağan, 2013: 262-263; Yılmaz, 2013: 308).²⁷

Resim 8. 8 Eylül 1955, Zafer Gazetesi

Olaylar neticesinde Rumlara ait 2200, Ermenilere ait 900, Musevilere ait 400 ve Türk vatandaşlarına ait 400 civarında ev hasar görmüş; zarar görenlere 1957 yılı sonuna kadar 6 buçuk milyon TL tutarında tazminat ödenmiştir. Olaylarda hükümete göre 11 vatandaş hayatını kaybetmiş; 300 ila 600 kadar kişi yaralanmıştır (Aldan, 2012: 73-74).

6-7 Eylül Olayları, yalnızca ülkedeki azınlıklar açısından değil; olaylara zamanında müdahale edemeyen Menderes Hükûmeti açısından da hem iç hem de dış politikada vahim sonuçlara yol açmıştır. Dönemin güncel sorunu olan Kıbrıs meselesinin çözümünde bir ilerleme kaydedilememiş ve dış politikada elde edilmek istenen neticelere ulaşılamamıştır. İç politikada ise hükûmetin istifası ile neticelenecek bir sürece girilmiştir. Olayların faturası, İçişleri Bakanı'na kesilmiş ve Bakan Namık Gedik istifa etmek durumunda kalmıştır.²⁸ 29 Kasım 1955 tarihindeki DP grup toplantısında, kabineye parti içinden ağır eleştiriler yöneltilmiş; Dışişleri ve Maliye bakanları istifa etmiş, sonunda tüm bakanlar çekilmek durumunda kalmıştır. Öyle ki, Menderes'in, başbakanlığı süresince 27 Mayıs darbesi haricinde bu denli zor duruma düştüğü başka bir hadise yaşanmamıştır. Nihayetinde Menderes de 30 Kasım itibarıyla istifa etmiş ve üçüncü Menderes Hükümeti de tarihteki yerini almıştır (Küçük, 2013: 149; Aslan, 2014: 76-77).

Cumhurbaşkanı Bayar, hükûmeti kurma görevini yeniden Menderes'e vermiş ve dördüncü Menderes Hükûmeti 8 Aralık 1955 tarihinde kurulmuştur. Parti programının okunmasının ardından yeni kabine için 16 Aralık tarihinde yapılan güven oylamasına 455 milletvekili katılmış ve 57 red oyuna karşılık 398 olumlu oyla,

²⁶ Başbakan Menderes tarafından 6-7 Eylül Olayları çerçevesinde alınan önlemler (Sıkıyönetim İlanı), 12 Eylül 1955 tarihli TBMM Zabıt Ceridesi ile TBMM Başkanlığı'na arz edilmiştir: "Kıbrıs meselesi ve Selânik'te Atatürk'ün doğduğu eve ve Konsoloshanemize karşı vukubulan tecavüzü vesile ittihaz ederek vatandaşları tahrik ve memleketin yüksek menfaatlerine aykırı olarak Hükümet kuvvetlerine karşı koymak suretiyle girilen toplu hareketlerin âmme huzur ve asayişini ihlâl edecek istidat göstermesi muvacehesinde, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 86 ncı maddesi hükmüne tevfiқан İstanbul, izmir ve Ankara vilâyetlerinde örfî İdare ilâmı icra Vekilleri Heyetinin 7. IX. 1955 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır" (Bkz. TBMM ZC, Devre: 10, Cilt: 7, İçtima: 1, s. 668).

²⁷ Ayrıca bkz. Tutan, 2018: 144; Küçük, 2013: 148.

²⁸ Ayrıca 2 korgeneral ve 1 tuğgeneral olayların önlenmesindeki ihmalleri nedeniyle görevden alınmış; İstanbul Emniyet Müdürü ve Ankara Valiliği'ne yeni atamalar yapılmıştır (Bkz. Tutan, 2018: 145; Vatan Gazetesi, 10 Eylül 1955, s. 1). Olaylarda yoğun ilgisi olduğu iddia edilen Kıbrıs Türktürk Cemiyeti'nin yöneticileri ve üyeleri tutuklanmış ve cemiyet, olaylardan hemen sonra 8 Eylül günü mahkeme kararıyla kapatılmıştır (Şağan, 2013: 264).

hükümet güvenoyu almıştır. Kabineye 9 yeni bakan eklenirken 8 mevcut bakanla yola devam edilmiştir.²⁹ Yeni hükümetin ilk icraatı, 6-7 Eylül Olaylarından beri Ankara ve İstanbul'da devam etmekte olan sıkıyönetimin kaldırılması olmuştur (Küçük, 2013: 152; Aslan, 2014: 78).

6-7 Eylül Olayları, DP iktidarı ve kurucuları açısından son derece önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin dış politikası açısından ciddi anlamda prestij kaybına yol açmış; binlerce Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli vatandaşın İstanbul'dan göç etmelerine sebebiyet vermiştir. Olayların siyasi sonuçları, Menderes Hükümeti'nin istifası şeklinde vuku bulmuştur. Hukuki olarak da, 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından kurulan Yassıada Mahkemelerinde DP ileri gelenlerine yöneltilen temel suçlamalardan biri olmuştur.

3.5.3. Menderes'in Üçüncü Dönemi 1957-1960

Menderes'in beşinci hükümeti, üçüncü ve son dönemi olarak nitelendirilebilecek bu dönem, 1957 erken seçimleri ile 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi arasındaki zaman zarfını kapsamaktadır.

1957 Milletvekili Seçimleri, 27 Ekim tarihinde yapıldı. Seçmen listelerine kayıtlı 12.078.623 seçmenden 9.250.949'u bu seçimlerde oy kullanmış; katılım oranı %76,5 olarak gerçekleşmiştir (Aldan, 2012: 80).³⁰ Bu seçim, DP'nin, elindeki tüm propaganda araçlarına ve bürokratik imkânlarla; kendi avantajına olacak şekilde değiştirdiği Basın Kanunu ve Seçim Kanunu'na rağmen ciddi miktar ve oranda oy kaybettiği ve %50'nin altına düştüğü seçim olarak kayıtlara geçmiştir. Seçimlerde DP, %48,6'lık oy oranı ile 424 milletvekili çıkardı. CHP, %41,4'lük oy oranı ile 178 milletvekilliği elde ederken, CMP, %6,5 oy oranı ile 4; Hürriyet Partisi (HP) ise %3,5 oy oranı ile 4 milletvekilliği elde etti. Bu seçimde DP, %10 oranında bir oy kaybına uğrarken CHP oylarını %6 oranında artırdı. DP iktidarında ilk kez muhalefetin toplam oyu, DP'nin oy oranının üzerine çıktı. Ancak uygulanmakta olan seçim sistemi ile DP, oyların %48'ini alırken meclisteki sandalyelerin %69'unu elde etti. CHP ise oyların %41'ini almasına karşın meclisteki sandalyelerin ancak %29'unu elde edebilmiştir. Seçimlerde usulsüzlük iddiaları öne çıkmış; henüz oy verme işlemi tamamlanmadan İstanbul'a ait seçim sonuçlarının ilan edilmesi muhalefet tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir (Tutan, 2018: 181; Tetik, 2015: 116).

1954 Seçimleri, %88,6 gibi yüksek bir katılım oranıyla gerçekleşirken 1957 seçimlerine katılımın %11'lik bir azalmayla %76,5 seviyelerine inmesinde ve bu denli bir düşüşün yaşanmasında iktidarın antidemokratik uygulamalarının rolü büyüktür. Zira ülkedeki siyasi atmosferin tek parti yıllarına geri döndürülmesi; tek parti yıllarında görülecek cinsten bir baskı ortamının oluşturulması seçmenin DP'ye olan inancını ve seçimlere olan ilgiyi azaltmıştır. Nitekim oy kullanımına yansıyan %11'lük düşüşün yanı sıra DP, 1954 seçimlerine göre 765 bin oy kaybetmiş; CHP ise 1954 seçimlerine göre 548 bin oy kazanmıştır. İki parti arasındaki oy farkı 1954 seçimlerinde 2 milyona varmakta iken 1957 seçimlerinde 620 bine kadar düşmüştür (Küçük, 2013: 181).

²⁹ Menderes'in yeni kabinesi şu isimlerden oluşmaktadır: Devlet Bakanı - Fatih Rüştü Zorlu, Adalet Bakanı - Hüseyin Avni Gökçürk İçişleri Bakanı - Ethem Menderes, Dışişleri Bakanı - Fuat Köprülü, Maliye Bakanı - Nedim Ökmen, Milli Eğitim Bakanı - Ahmet Özel, Bayındırlık Bakanı - Muammer Çavuşoğlu, Gümrük ve Tekel Bakanı - Hadi Hüsmen, Tarım Bakanı - Esat Budakoğlu, Ulaştırma Bakanı - Arif Demirel, Çalışma Bakanı - Mümtaz Tarhan (Bkz. Küçük, 2013: 150).

³⁰ Seçimlerde, geçerli oyların 4.497.811'i DP'ye, 3.825.262'si CHP'ye, 604.087'si CMP'ye ve 321.471'i HP'ye verilmiştir (Bkz. Aldan, 2012: 80)

Tablo 3. 1957 Ankara Genel Seçim Sonuçları³¹

1957 Genel Seçim Sonuçları / Ankara		
Parti adı	Alınan Oy	Oran (%)
CHP	178.844	45,81
CMP	52.250	13,38
BAĞIMSIZ	23	0,01
HP	13.412	3,44
DP	145.836	37,36
Toplam	390.365	100,00

DP'nin 1954 seçimlerine kıyasla en fazla oy kaybettiği illerden biri de Ankara olmuştur. Ankara'da %13'lük bir oy kaybı yaşayan DP, başkenti CHP'ye kaptırmıştır (Küçük, 2013: 170). Seçimde, oy kullanma oranı %67,5 seviyelerinde kalmış ve Ankaralılar seçime beklenen ilgiyi göstermemiştir.³² CHP, %45'lik oy oranı ile Ankara'da birinci parti olurken, DP, %37 ile ikinci sıraya gerilemiştir. Diğer muhalefet partisi CMP ise %13 oy almıştır. Bu oran, CMP'nin Türkiye genelinde aldığı oy oranının iki katına tekabül etmektedir ve esasında DP'nin Ankara'daki oy kayıplarının hangi partiye gittiğini göstermektedir. 1950 ve 1954 seçimlerinde olduğu gibi 1957 seçimlerinde de liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu nedenle de Ankara'daki seçimi kaybeden DP, meclise Ankara milletvekili sokmayı başaramamıştır.

Seçim sonuçlarına göre Ankara'dan meclise giren milletvekilleri şunlardır: Muammer Akpınar, İsmail Rüştü Aksal, Osman Alişiroğlu, Hüseyin Balık, Faik Ahmed Barutçu, Hıfzı Oğuz Bekata, Fuat Börekçi, Mehmet Ali Ceritoğlu, Nuri Ciritoğlu, Recep Dengin, Avni Doğan, Bülent Ecevit, Übeyde Elli, Halil Sezai Erkut, Turan Feyzioğlu, İbrahim İmirzalıoğlu, İsmail İnan, Kâmil Kırıkoğlu, İlyas Seçkin, Selim Soley, Hasan Tez, Ahmet Üstün (TBMM ZC, Devre : XI, İçtima : 1, Cilt: 1, s. 2).

Resim 9. 28 Ekim 1957, Hürriyet Gazetesi

Seçimler sonrasında TBMM, 1 Kasım 1957'de toplandı. İlk olarak Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanı seçimleri yapıldı. Refik Koraltan oylamaya katılan 413 milletvekilinden 404'ünün oyunu alarak Meclis Başkanlığına

³¹ Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1957&p_il_kodu=6, erişim tarihi: 04.10.2020.

³² 1957 seçimlerinde Ankara'daki kayıtlı seçmen sayısı 580.476'dır.

seçildi. Celal Bayar ise 413 oyun tamamını alarak Cumhurbaşkanlığına seçildi. Bayar, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra hükümeti kurma görevini yine Menderes'e verdi. Menderes, 25 Kasım 1957 günü yeni kabineyi açıklayarak Beşinci Menderes Hükümeti'ni kurdu³³ (Tutan, 2018: 183). Yeni kabine, hükümet programının mecliste okunmasının ardından güven oylamasına sunuldu ve 403 milletvekilinin olumlu oyu ile güvenoyu alan hükümet göreve başladı (Aslan, 2014: 92).

İktidar partisinin oylarındaki düşüşle beraber ana muhalefetin oylarını artırmasında asker, öğrenci ve akademi kesiminin belirgin şekilde CHP'den yana tavır alması etkili olmuştur. DP oylarındaki bu gözle görülür erime gelecek dönemde hükümetin iç politikasının belirleyici unsuru olacak ve DP iktidarının hem muhalefete hem de basına karşı gittikçe sertleşmesine zemin hazırlayacaktır. Haddizatında Basın Kanunu, Seçim Kanunu ve İspat Hakkı Yasası gibi düzenlemelerle hareket alanı kısıtlanmış olan muhalefet ve basın, 1957 seçimlerine ağır baskı ortamında girdiler. Diğer taraftan muhalefet partilerinin -seçimlerde resmi olarak ittifak yapamamasalar da- birlikte hareket etmeleri, iktidarın muhalefete karşı daha sert muamelede bulunması sonucunu doğurdu. DP açısından seçim kampanyası döneminde yaşanan en büyük şok, partinin kurucularından ve tüm DP hükümetlerinde Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış olan Fuat Köprülü'nün istifası olmuştur. Köprülü, hükümetin politikalarını eleştirerek istifa etmiş ve muhalefeti (Hürriyet Partisi) desteklemeye başlamıştır. DP, bu denli çetin şartlarda girilen seçimlerde ciddi bir oy kaybı yaşamıştır. Ancak şurası ilginçtir ki 1957 seçimleri ile iktidar paradoksuna düşen DP, sonuçları iyi analiz ederek muhalefetle ve basınla aradaki buzları eritmek yerine politikalarını daha da sertleştirmiştir. 1957 seçimlerinden sonra cereyan eden olayların hemen hepsi iktidar ile muhalefet arasındaki kutuplaşmanın bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resim 10. Türkiye'nin Başbakanı Menderes, Time, 3 Şubat 1958.

1957 seçimlerinden sonra ortaya çıkan Türk siyasetindeki içinden çıkılmaz kriz hali Time Dergisi'ne konu olmuş ve kapağına taşıdığı dördüncü Türk siyaset adamı olan Menderes hakkında şu ifadelere yer verilmiştir:

³³ Menderes'in Başbakanlığındaki beşinci hükümetin kabinesi şu bakanlardan oluşmaktaydı: Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı - Tevfik İleri, Devlet Bakanları - Emin Kalafat ve Muzaffer Kurbanoglu, Adalet Bakanı - Esat Budakoğlu, Milli Savunma Bakanı - Şemi Ergin, Dışişleri Bakanı - Fatih Rüştü Zorlu, İçişleri Bakanı - Namık Gedik, Maliye Bakanı - Hasan Polatkan, Milli Eğitim Bakanı - Celal Yardımcı, Bayındırlık Bakanı - Ethem Menderes, Ticaret Bakanı - Abdullah Aker, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı - Lütfi Kırdar, Gümrük ve Tekel Bakanı - Hadi Hüsmen, Tarım Bakanı - Nedim Ökmen, Ulaştırma Bakanı - Fevzi Uçaner, Çalışma Bakanı - Hayrettin Erkmen, Sanayi Bakanı - Samet Ağaoğlu, Basın Yayın ve Turizm Bakanı - Sıtkı Yırcalı, İmar ve İskan Bakanı - Medeni Berk (Bkz. TBMM ZC, Devre 11, Cilt 1, İçtima 11, 27 Kasım 1957, s. 42).

“İyi ya da kötü Türkiye'nin bugünkü şeklini Adnan Menderes verdi. Ancak görev başında olduğu her yıl, Menderes daha otokratik, eleştiriye daha hassas oldu. Politikalarını sorgulayan herkese öfkeyle çıkışarak basını ve muhalefet partilerini baskıcı yasalar ile hapsetti.”³⁴

3.5.3.1. Milli Muhalefet Cephesi ve Vatan Cephesi

1957 seçimleri sonrasında iktidar ile muhalefet arasında iyice gerilen siyasal ortam, partileri yeni arayışlara itmiştir. Muhalefet partilerinden Türkiye Köylü Partisi (KP) ile CMP birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almış; Hürriyet Partisi ise 24 Kasım 1958 tarihindeki olağanüstü kongre ile CHP'ye katılmıştır. Muhalefet partilerinin birleşerek Milli Muhalefet Cephesi'ni oluşturmaları karşısında Adnan Menderes de karşı hamle olarak Vatan Cephesi Ocakları'nı kurdu. Yurdun genelinde il ve ilçelerde örgütlenmeye başlayan Vatan Cephesi, radyoyu bir propaganda aracı olarak kullanıyordu. Öyle ki, ajans saatleri öncesinde Vatan Cephesi'ne katılan vatandaşların isimleri ve memleketleri okunmaktaydı (Aslan, 2014: 96-98).

Resim 11. 13 Ekim 1958, Hürriyet Gazetesi

3.5.3.2. Uşak Hadisesi ve Diğer Olaylar

İktidar ile muhalefet arasındaki gerilim Milli Muhalefet ve Vatan cephelerinin kurulması ile meclis dışına taşmış ve TBMM, işlevini yerine getiremez hale gelmiştir. İktidar ve muhalefet arasındaki kutuplaşma İnönü'nün yurt genelindeki ziyaretleri sırasında kendini göstermiş ve istenmeyen olaylar yaşanmıştır. Bunlardan ilki İnönü'nün 30 Nisan 1959'da çıktığı Uşak ziyaretinde gelişen olaylardı. İnönü için tezahüratta bulunan vatandaşlar arasında arbede yaşanmış, DP Uşak il başkanının elindeki çay bardağını İnönü'ye fırlatması, zaten gergin olan vaziyetin çatışma ortamına sürüklenmesine yol açmıştır. İnönü Uşak ziyareti sonrası şehirden ayrılırken kendisine atılan taşla başından yaralanmıştır. Uşak'tan Manisa'ya, Manisa'dan İzmir'e hareket eden İnönü burada da DP'lilerin sert tepkisi ile karşılaşmış; ziyaretinin son durağı olan İstanbul'da ise Topkapı olayları vukua gelmiştir. Şehre yeni gelmiş olan İnönü, Topkapı'dan geçmekte iken arabası taşlanmış, saldırganlar arabanın üzerine çıkarak ve arabanın kapısını açmaya çalışarak tecavüzlerini devam ettirmişlerdir. Kendisine yönelen bu saldırının ardından 7 Mayıs 1959'da Ankara'ya geri dönen İnönü, büyük bir partili kitle tarafından karşılandı. Karşılamada CHP'lilerle polis arasında yine arbede yaşandı (Tutan, 2018: 211; Aldan, 2012: 84; Aslan, 2014: 100). Uşak ve Topkapı olaylarının ardından aynı yılın Eylül ayında Geyikli Olayı ve 1960 yılının Nisan ayında ise Yeşilhisar Olayı yaşanmıştır. Yaşanan bu elim olaylar iktidar

³⁴ <https://biposts.com/2020-yilina-kadar-time-dergisine-kapak-olmus-10-turk/>, erişim tarihi: 11.10.2020.

ve muhalefetin keskin çizgilerle birbirinden ayrışarak kanlı hale gelmesine ve hatta vatandaşların da bu kutuplaşmaya dâhil olmasına yol açmıştır.

Resim 12. 2 Mayıs 1959, Milliyet Gazetesi

3.5.3.3. Tahkikat Komisyonu Kurulması

Yurt genelinde iktidar ve muhalefet blokları arasında yaşanan müessif ve müessir olaylar nedeniyle ve son yaşanan Yeşilhisar/Kayseri olayının ardından 1960 yılının 12 Nisanında toplanan DP grubu, meclise bir önerge vererek Tahkikat Komisyonu kurulmasını talep etti. Önergede, CHP'nin halkı kanunlara uymamaya teşvik ettiği; hükumete ve adli-idari makamlara karşı fiili saldırılar için halkı tahrik ettiği, orduyu siyasete karıştırdığı, güvenlik güçlerinin görevini yapmasına engel olduğu gibi gerekçeler ileri sürülmüştür. Tahkikat Komisyonu'nu geniş yetkilerle donatan 2247 sayılı yasa, 19 Nisan 1960 tarihinde yürürlüğe girmiş, 27 Nisanda ise mecliste oylamaya sunulurken kabul edilmiştir. Muhalefet vekillerinin meclisi terk ederek oylamaya katılmadığı birleşimde İnönü, Tahkikat Komisyonu'nu kurmak isteyen iktidarı çok sert ifadelerle eleştirmiştir (Tetik, 2015: 126; Tutan, 2015: 219-220).³⁵

Tahkikat Komisyonu'na fevkalade geniş yetkiler tanınmıştı. Komisyon, CMUK, Askeri Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ve diğer kanunların savcılara, sulh ve sorgu hâkimleri ile diğer adli ve askeri amirlere tanıdığı tüm hak ve yetkilere sahip olacaktır.³⁶ Komisyon, her türlü neşriyatın yasaklanması ile bu yasağa

³⁵ İsmet İnönü, Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla ilgili meclis görüşmelerinde "(...) Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemehâl olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolla devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır (...)" şeklindeki ifadeleriyle askerinin darbe yapabileceği imasında bulunmuş; bu sözleri üzerine 12 celse uzaklaştırma cezası almıştır (Aydemir, 2016: 13).

Menderes, günlüğünde İnönü'nün DP grubuna ve kendisine yönelik eleştirileri hakkında şu ifadeleri kaleme almıştır: "İnönü bana dönerek konuşmasını şu vahim cümle ile bitiriyordu: 'Bu yolda devam ederseniz sizi ben de kurtaramam!' Akşam yatağa yattığımda hep İsmet İnönü'nün sözleri kulaklarımda çınladı durdu. İnönü'nün bildiği birşey mi vardı? Ne demekti; 'şartlar tamam olduğu zaman ihtilaller meşru olur' sözü? 'İhtilal bizim dışımızda olacaktır.' sözü ne anlama geliyordu? İhtilali kim yapacaktı? Kime karşı yapacaktı? Eğer hükumete karşı yapılacaksa işte hükumet iş başında idi. Meclis'ten güven almış bir meşru bir hükumete karşı niçin ihtilal oldu? Yok eğer, ihtilal TBMM'e karşı yapılacaksa, bu eylem mevcut Anayasa hükümlerine göre suç teşkil etmez miydi? Cumhuriyet'in kurucularından olan; Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık yapmış, seksen yaşındaki tecrübeli bir devlet adamı niçin gayri meşru, yasadışı bir darbeyi özendiriyordu, niçin darbe çığırkanlığı yapıyor, niçin açıkça ihtilal sözünü ikide bir ağzından düşürmüyordu?" (Tuna, 2010: 297-298).

Ayrıca bkz. Aslan, 2014: 107-108; Aldan, 2012: 85.

³⁶ Komisyonun sahip olduğu yetkiler 27 Nisan 1960 tarihli Zafer Gazetesi'nin ilk sayfasında manşet altı haber olarak kendine yer bulmuştur: "Encümenler; müddeiumumi, hakim, askeri, adli amir yetkilerine haiz olacak, nesir yasağı koyacak, gazete ve matbaa kapatacak, encümen yasaklarına riayet etmeyenler için ağır cezalar verebilecek" (Bkz. Öztürk, 2007: 163).

uymayan neşriyatın basım ve dağıtımının yasaklanmasına, toplatılmasına ve matbaasının kapatılmasına yetkili kılınmıştır. Komisyon, siyasi içerikli her türlü gösteri ve toplantı hakkında tedbir ve karar alma yetkisine sahiptir. Komisyonca alınan tedbir ve kararlar kesin olup aleyhe itiraz mümkün değildir. Komisyonun aldığı tedbir ve kararlara her ne şekilde olursa olsun mukavemet ve muhalefet edenler bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaktır (Tetik, 2015: 126; Aslan, 2014: 107-108; Aldan, 2012: 85).

Olağanüstü yetkilerle donatılan komisyona, askeri savcılık ve mahkemelerin, adli mahkeme ve savcılıkların, idari mahkemelerin, askeri ve idari amirlerin sahip olduğu yetkiler verilmişti. Öyle ki, yüksek mahkemelerin dahi sahip olmadığı bu geniş yetkiler DP'li 15 milletvekilinden oluşan bir komisyona tevdi edilmişti. Komisyon sayılan hususiyetleri nedeniyle Anayasa'ya aykırı bir şekilde teşekkül etmiş olup kuvvetler ayrılığı ilkesini de ihlal etmekteydi. Öte yandan muhalifler ve basın ağır bir kısıkaça alınmış olmaktadır. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, öğrencilerin protestolarını daha da artıracak; İstanbul ve Ankara'da çıkan olaylar önü alınamaz boyutlara ulaşacaktır.

3.5.3.4. Öğrenci Olayları ve Son Ege Gezisi

Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasını öngören kanunun mecliste kabul edilmesinin ardından hem İstanbul'un hem de Ankara'da üniversite öğrencilerinin gösterileri başladı. Gösteriler nedeniyle Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi.³⁷ Gösteriler yer yer çatışmaya evrilirken İstanbul'daki polis-öğrenci çatışmasında bir öğrenci polis kurşunu ile bir öğrenci de tankın altında kalarak hayatını kaybetti; 16 polis yaralandı. 29 Nisan'da tekrar Ankara'ya sıçrayan olaylarda Hukuk ve Siyasal Bilgiler fakültelerinin öğrencileri ön planda idi. Gösterilere, polis ve askerin müdahalesi üzerine gerilim tırmanmış; öğrenciler Menderes aleyhine sürekli sloganlar atarken polis de güç kullanmaya devam etmiştir. Meydana gelen olaylardan yalnızca öğrenciler değil, üniversite hocaları etkilenmiş; İstanbul Üniversitesi rektörü Sıddık Sami Onar başta olmak üzere birçok akademisyen tartaklanmıştır. Sloganların ve gösterilerin hedefindeki Menderes ise tutumunu giderek sertleştirmekte³⁸, üniversite ve öğrenci kesimine taviz vermemektedir (Aydemir, 2016: 12; Tetik, 2015: 128; Aslan, 2014: 110).³⁹ Diğer taraftan öğrenciler de protesto gösterilerinden geri adım atmamakta; direnmeye devam etmektedir. 14 Mayıs 1960 günü yaklaşık on bin subay ile üniversite öğrencileri bir araya gelerek Ankara'da gösteriler düzenlemiş, Menderes aleyhine sloganlar atmış ve bildiriler dağıtmıştı. Öte yandan CHP teşkilatları İstanbul ve Ankara'daki bu gösterilere gerek organize ederek gerekse dâhil olarak destek vermekteydi. Görünen o ki iktidar ve muhalefet arasındaki kamplaşmaya akademinin yanı sıra asker de dâhil olmuştu. Öte yandan Ankara'nın siyasi gündeminde darbe söylentileri de ayyuka çıkmıştı. Menderes ise askerin darbe yapabileceğine hâlâ ihtimal vermemektedir.

³⁷ Ankara ve İstanbul'da ilan edilen örfi idare (sıkıyönetim) gereğince, akşam dokuz ile sabah beş saatleri arasında sokağa çıkmak, açık ve kapalı mekânlarda yapılacak her türlü toplantı ve gösteri yasaklandı. İstanbul ve Ankara Üniversiteleri 1 ay süreyle eğitime ara vermek durumunda kaldılar (Bkz. Aslan, 2014: 111).

³⁸ Menderes'in yaşanan olaylar karşısındaki öfkesini ve takındığı tutumu radyodan yaptığı konuşmalarda görmek mümkündür: "Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki o zaman bu bedbahtlar biraz geç kalmış olacaklardır." (Bkz. Aslan, 2014: 112).

³⁹ Ayrıca bkz. Aldan, 2012: 87-88; Küçük, 2015: 194.

Resim 13. 29 Nisan 1960, Cumhuriyet Gazetesi

Ankara ve İstanbul'un kasvetli siyasi ikliminden kurtulmak için sık sık yurt gezilerine çıkıyordu. Bunlardan biri ve sonuncusu da 14 Mayıs'ta başladığı Ege gezisi idi.⁴⁰ İstanbul'dan İzmir'e hareket eden Menderes, İzmir'de 200 bin kişilik bir kalabalık tarafından karşılanmış; başkentte iyice bozulan morali İzmir'de tekrar yerine gelmişti.⁴¹ Menderes, İzmir'deki vaziyeti halkın desteğinin hâlâ arkasında olduğu şeklinde değerlendirerek yaklaşan darbenin emare ve söylentilerini belki de kulak ardı etmişti. Belki halkın desteği gerçekten de arkasındaydı lakin ihtilalin emareleri, halkı değil askeri işaret ediyordu (Aslan, 2014: 114; Tetik, 2015: 128).

3.6. 27 Mayıs Askeri Darbesi ve Demokrat Parti İktidarının Sonu

Demokrat Parti iktidarının onuncu yılı, iktidar muhalefet ilişkilerinin iyice gerilerek kopma noktasına geldiği; subayların, akademinin ve üniversite öğrencilerinin iktidar-muhalefet kutuplaşmasının bir tarafı haline geldiği, hükümetin çıkan olaylara daha çok sertlikle müdahale ettiği bir yıl olarak hafızalara kazınmıştır. İhtilalin zeminini hazırlamak amacıyla öğrenci olaylarını tahrik ve organize ettiği iddiası 27 Mayıs'tan önce de iktidar tarafından CHP'ye yöneltilen suçlamalardandır.⁴²

⁴⁰ Menderes, günlüğünde Ege ziyareti hakkında şu satırları kaleme almıştır: "Sabah saatlerinde İzmir'e geldik. Göz alabildiğince bir insan seli Konak ve Pasaport Caddelerini doldurmuştu. Yanımdakilere sordum, en az iki yüz bin kişi dediler. Akşam Çanakkale boğazından geçerken halkın sandallarla vapurun kenarından sevgi gösterilerinde bulunduğunu adeta gözyaşları içinde seyrettim. Gecenin ilerlemiş saatlerinde balıkçı fenerlerini sallayarak 'yaşa varol Menderes' diye tezahüratta bulunmaları ne kadar anlamlı! İşte 'öteki Türkiye' bu değil mi? Bunları niye görmezlikten geliyorlar? Birkaç bin üniversite öğrencisi ile onları kışkırtmaya çalışan bir avuç profesör mü hükümeti değiştirecek? Yine de İzmir'de halkın coşkulu kalabalığı karşısında son derece ılımlı bir konuşma yaptım... 'azınlığın şiddet ve şirretliliği, ülkeyi bozguna götürecektir' dedim." (Bkz. Tuna, 2010: 316).

⁴¹ Menderes, 15 Mayıs'ta kendisini karşılayan bu büyük kalabalığa şöyle seslenmiştir: "Şu görülen manzara bir faniye nasip olabilecek mazhariyelerin en kıymetlisini teşkil etmektedir. Heyecanınızın ve bu ihtişamlı kucaklayışınızın bana telkin ettiği coşkun saadet sonsuzdur... Şimdi onlara, istemeyiz diye haykaranlara, biraz tarizkâr dahi olsa, bir latife ile cevap vermek istiyorum: Kimi istemiyorsunuz? Bugünkü iktidarı mı? Menderes'i mi? Beni mi? İktidarı işbaşına getiren siz değilsiniz ki... Gelin de görün İzmir'de şu muhteşem manzarayı. Yüzbinlerce vatandaşımız büyük bir heyecan ve inanışla, isteriz diye haykırıyorlar. Bizi bağırlarına basıyorlar..."

⁴² Öğrenci olaylarının yaşandığı dönemde CHP Beyazıt İlçe Başkanlığını yürüten, sonrasında ise 13, 14, 15 ve 16'ncı yasama dönemlerinde CHP'den milletvekili seçilen gazeteci Orhan Birgit, ilerleyen yıllarda bir dergiye verdiği röportajda, öğrenci olaylarını bizzat kendisinin organize ettiğini kabul etmiştir: Ben Beyazıt İlçe Başkanı'yım. Öğrenciler, başka bir takım arkadaşlar geldiler. Yardım istediler. 'Ne yapabiliriz?' diye sordular. Bizim yaptığımız şu, öğrenciler üniversite bahçesinde oturup direnç gösterecekler, miting yapacaklar, tahkikatlara karşı. Ancak olaylar kontrolden çıktı (...)" Orhan Birgit'in yanı sıra CHP'nin o dönemki etkin isimlerinden olan Bülent Ecevit, Alev Coşkun ve Suphi Baykan, öğrencilerle kurdukları yakın ilişkiler sayesinde, iktidara karşı yürütülen kitlesel protesto hareketlerinin sürekli canlı kalmasını sağlamışlardır (Bkz. Aydemir, 2016: 15).

Ege gezisinden Ankara'ya döndükten sonra parti grubunun ısrarlı talepleri üzerine Genel İdare Kurulu'nu toplayan Menderes, partililerin kendisine yönelik yaptıkları “gerilimi tırmandırmak yerine düşürmek gerektiği” yönündeki eleştirilere ve “hükûmetin istifa ederek yepyeni bir kabineyle yola devam edilmesi” yönündeki tavsiyelere sert tepki göstermiş ve toplantıyı terk ederek 25 Mayıs tarihinde Eskişehir seyahatine çıkmıştır. Menderes, Eskişehir seyahatinde erken seçimin işaretini vermişti, ancak bu seyahat, Menderes'in siyasi hayatındaki son gezisi ve son icraatı oldu. 26 Mayıs 27 Mayıs'a bağlayan gece saat 03.00'te Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in başını çektiği bir grup (cunta) tarafından ihtilal başlatıldı.⁴³ Kurmay Albay Alparslan Türkeş tarafından Ankara radyosunda darbe bildirisini okundu. Böylece Türk siyasi tarihinde belli aralıklarla demokrasiye balans ayarı yapacak olan darbeler silsilesinin ilki gerçekleşmiş oldu. Menderes, darbe girişimi sırasında Eskişehir'den Kütahya'ya giderken, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise Çankaya Köşkü'nde ordu tarafından teslim alındı. Diğer DP'li bakan ve milletvekilleri de yakalanarak Kara Harp Okulu'na getirilmiş ve sonra tutuklanarak cezaevlerine gönderilmişlerdir (Tutan, 2018: 191; Tetik, 2015: 129; Aslan, 2014: 117; Aldan, 2012: 88).

Resim 14. 27 Mayıs 1960, Hürriyet Gazetesi

14 Ekim 1960 tarihinde Yassıada Mahkemelerinde başlayan 27 Mayıs yargılamaları yaklaşık bir yıl sürdü. 592 kişinin sanık sıfatıyla yargılandığı duruşmalarda başta Cumhurbaşkanı Bayar ile Başbakan Menderes olmak üzere, bakanlar Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan ile Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ve diğer on sanık⁴⁴ hakkında idam kararı verildi. Yargılamalarda 123 kişi kişi beraat ederken 418 kişi de 6 ay ila 20 arasında değişen süreyle hapis cezasına çarptırıldılar. Verilen idam kararlarından 12'si uygulanmazken 3'ü uygulandı ve Başbakan Menderes ile bakanlar Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkında verilen idam kararları infaz edildi (Tutan, 2018: 191; Tetik, 2015: 129; Aslan, 2014: 120-121).

⁴³ Çoğunluğu genç subaylardan oluşan otuz yedi üyeli bu cunta kendisine Milli Birlik Komitesi adını vermiştir.

⁴⁴ Hakkında oy çokluğu ile idam kararı verilen ve oy birliği mevcut olmadığı için cezaları infaz edilmeyen DP'liler şunlardı: Meclis Başkanı Refik Koraltan, Devlet Bakanı Emin Kalafat, Agah Erozan, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçiöğlü, Zeki Erataman, Bahadır Dülger, Baha Akşit, İbrahim Kirazoğlu, Osman Kavrakoğlu ve Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun. Cumhurbaşkanı Celal Bayar hakkında ise oy birliği ile idam kararı verildiği halde yaş haddinden ötürü cezası müebbet hapse çevrilmişti.

Resim 15. 18 Eylül 1961, Hürriyet Gazetesi

Âdemoğullarından Kabil'in Habil'i öldürmesi nasıl ki insanlık tarihinin ilk büyük günahı ise 27 Mayıs Darbesi de, çok partili siyasi hayattaki ilk büyük günah olarak tarihteki yerini almıştır. Böylece 1950 yılında, öncelikle kıyasla daha adil bir seçimle iktidara gelen ve 27 yıllık kudretli Tek Parti dönemini sona erdiren DP iktidarı, geride bıraktığı 10 yılda demokratikleşmeye ve iktisadi kalkınmaya önemli katkılarda bulunmuştur. İktidarın son yıllarına gelindiğinde ise muhalefet ile yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde DP iktidarı antidemokratik uygulamalara ve sert tedbirlere başvururken; alınan her sert tedbir, yeni ve daha sert tepkileri de beraberinde getirmiştir. Menderes, bu kutuplaşma ve kamplaşmada halkı yanında tutmayı başarmış; ancak subayları ve akademi camiasını karşısına almıştır. Nitekim 27 Mayıs'ın fitilini üniversitelerde yaşanan öğrenci olayları ateşlerken, darbeyi de genç subaylar gerçekleştirmiştir. Darbenin emareleri siyasetin çeşitli vechelerinde kendini göstermeye başlamış; hatta Menderes, İnönü'nün ihtilal çağrışımından rahatsız olmuştu. Ancak Menderes, on sene evvel Başbakanlık koltuğuna yeni oturduğunda yapmış olduğu "darbe tehdidini karşı ordudaki tasfiye" hamlesini yeniden yapmayı düşünmemiş, belki de muvaffak olamamıştı.

4. ANKARA'YI ETKİLEYEN YASAL DEĞİŞİKLİKLER

Ankara'yı etkileyen yasal değişiklikleri iki kategoride ele almak isabetli olacaktır. Bunlardan biri ulusal düzeyde yani ülke genelinde etki doğurması maksadıyla düzenlenen ve dolayısıyla Ankara için de hüküm ve sonuç doğuran yasal değişikliklerdir. Diğer ise münhasıran Ankara için vaz edilen ve dolayısıyla sadece Ankara açısından hüküm ve sonuç doğuran yasal düzenlemelerdir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında inşaat malzemelerinin fiyatlarının fahiş miktarlarda artması nedeniyle Ankara'daki yapılaşma faaliyetleri ciddi şekilde gerilemiştir. Konut ve yapılaşma sorununu çözüme kavuşturmak amacıyla 1948 yılında 5218 sayılı yasa yürürlüğe konulmuştur. Yasa ile Ankara Belediyesi'ne konut sahibi olmayan vatandaşlar için ucuz konut yapma/yaptırma yetkisi verilmiştir. Buna göre Ankara Belediyesi, hâlihazırda kendi mülkiyetinde bulunan yahut gelecekte mülkiyetine geçecek arsa ve arazi nev'inden gayrimenkulleri vatandaşlara uygun şekilde tahsis ve teslim edebilecek; bu arazi ve arsalar üzerinde konut yaptırabilecek, konutlar tamamlandıktan sonra da vatandaşlara dağıtarak mülkiyetini teslim edebilecektir.⁴⁵ Bu yasanın yürürlüğe girmesinin ardından Ankara'da merkezi idare ile yerel yönetimin

⁴⁵ 1938-1950 döneminde aylık olarak yayımlanan Ayın Tarihi Dergisi'nin Temmuz 1950 sayısında 5218 sayılı yasanın getirdiği imkânlar hakkında yapılan haber şu şekildedir:

"Ankara'da geçekondulaşmayı önlemek için belediyeye verilen yetki:

Ankara'nın geçekondulaşmasına meydan vermemek için 5218 sayılı kanunla, belediyelerin, bir kısım arsalarıyla, hazine devralacakları arsaları, gerekli ve belirlenmiş bazı şartlara sahip vatandaşlara taksitle devretmelerine ve vermelerine imkan

işbirliğinde gerçekleşen ilk uygulama Yenimahalle örneğidir (Bilir, 2015: 37). Yasa ile arsa ve arazilerin dağıtımını takiben 1 yıl içinde inşaaata başlanması, 2 yıl içinde de inşaatın tamamlanması şartı getirilmiştir. 5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanunu ile de Emlak ve Kredi Bankası'ndan, bankanın tespit edeceği inşaat bedelinin %75'ine kadar ve üst sınırı %5 faiz oranını geçmemek üzere kredi alma imkânı sunulmuştur. Bu alandaki ilk uygulama olan Yenimahalle, ucuz ya da ücretsiz arsa, inşa mecburiyeti, uygun kredi imkânlarının bir araya gelmesi sonucunda doğmuş ve büyümüştür (Bilir, 2015: 29).

Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapılmasını öngören ve 1949 yılında yürürlüğe giren 5373 sayılı Esnaf Dernekleri ve Esnaf Birlikleri Kanunu ile esnaf dernek ve birliklerinin de sendikalar gibi örgütlenmesinin önü açılmıştır. Bunun sonucu olarak, 1950 yılında Ankara'daki 7 esnaf derneği⁴⁶ bir araya gelerek Ankara Esnaf Dernekleri Birliği'ni kurmuştur. 1953 yılına gelindiğinde Ankara'daki dernek sayısı 7'den 37'ye yükselmiş; bu derneklere üye olan esnaf sayısı ise 20 bini bulmuştur (Bilir, 2015: 64). Esnaf birliklerinin, 13 ve 15'inci yüzyıllar arasında Ankara'da bulunan; hem Anadolu'daki ticaretin örf ve teamüllerini belirleyen hem de Müslümanların ticarete söz sahibi olmasını sağlayan Ahi geleneği ve Ahilik teşkilatı gibi Ankara'da kurulması son derece önemlidir. Ankara'nın mayasında yer alan bu gelenek modern örgütlenmeler yoluyla yeniden gün yüzüne çıkmıştır.

Yapılaşmayı teşvik etmek amacıyla 6188 sayılı kanun 24.07.1953 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Kanun, 10 yıl içerisinde yapımı tamamlanacak olan binaların savunma ve bina vergilerinden muaf tutulmasını öngörmektedir. Bu suretle hem Ankara'da hem de diğer şehirlerde vatandaşların konut yapım faaliyetleri teşvik edilmiştir (Yavuz, 2008: 51).

DP iktidarının ilk yasama dönemindeki icraatlarından biri Halkevlerinin kapatılması olmuştur. 11 Ağustos 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5830 sayılı kanun ile Halkevleri kapatılarak malları hazineye devredilmiştir (Küçük, 2013:123). Böylece Ankara'da bulunan 14 halkevi ile 117 halkodasının kapısına kilit vurulmuş oldu. 1932 yılından beri Ankara'nın sosyal, kültürel ve siyasi hayatında önemli bir yer edinen; üstelik yurt genelindeki diğer halkevlerini de etkileyip dönüştüren Ankara Halkevleri, aynı zamanda CHP'nin Ankara yerel siyasetindeki belirleyici unsurları idi. Bu nedenle de kapatılmaları Ankara'daki siyaset kültürü ve örgütlü muhalefet açısından hatırı sayılır bir kayıp olmuştur.

Hazine arazilerinin belediyelere karşılıksız verilmesi amacıyla 6188 sayılı kanunda değişiklik öngören 29.07.1959 tarih ve 7367 sayılı Hazineden Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun yürürlüğe konulmuştur.⁴⁷ Bu kanun kapsamında, daha önce Ankara için varlığı tespit edilen 45.850 gecekonduda yaşayan 222.275 vatandaştan 795'ine tapu verilmiş; 29.345 kişiye ilerleyen süreçte tapu verilmesi öngörülmüştür. Bu gecekondulardan 900 kadarı hakkında yıkım kararı verilirken 540 konut sahibine de arsa gösterimi yapılmıştır. Öte yandan 492 vatandaş için de konut yapımı tamamlanmıştır (Bilir, 2015: 91).

verilmiştir. Buna rağmen, Avrupa'da olduğu gibi devlet veya belediyelerin bu arsalar üzerine bizzat veya şirket ve müteşebbüsler vasıtasıyla inşaat yaptırılması veya ferdin inşaat yapacaklara az faizli ve uzun vadeli kredi temin etmeleri gibi tamamlayıcı tedbirlerin kabul edilmemiş olması yüzünden vatandaşlara esaslı fayda sağlayamamış ve belediyenin dağıtmış olduğu 2916 arsadan ancak 200'ün üzerinde inşaaata başlanabilmıştır.

5218 sayılı kanun ve 5228 sayılı bina yapımı teşvik kanunu amaca ulaşmak için yeterli gelmemektedir. (1948 yılında 5218 ve 5228 sayılı kanunlarla meskensiz vatandaşların yapacakları evler için arsa temini görevi belediyelere verilmiştir.)" (Aydın Tarihi Dergisi, Temmuz, 1950).

⁴⁶ Birliği kuran esnaf dernekleri şunlardır: Şoförler Cemiyeti, Kasaplar Derneği, Kuyumcular Derneği, Berberler Derneği, Arabacılar Derneği, Fırıncılar Derneği ve Madeni İşler Sanatkarları Derneği.

⁴⁷ Gecekondularla ilgili hazine arazileri, yekûn içinde önemli bir yer tutmaktadır. Hazineden belediyeye devredilecek arsa ve arazilerin sembolik bedellerle ya da bila bedel devredilmesi öngörülmüştür. 6188 ve 7367 sayılı kanunlar kapsamında yurt genelinde 420 milyon TL değerinde 42 milyon m²'lik hazine arsa ve arazisi belediyelere devredilmiştir. Bu rakamın yaklaşık 20 milyon m²'si ise sadece Ankara ve İstanbul'daki belediyelere paylaştırılmıştır (Bilir, 2015: 28).

Gecekonduşmanın Ankara ve İstanbul'a özgü sorun olmaktan çıkarak yurdun genelinde sorun teşkil eden bir mesele olması nedeniyle bürokrasinin gecekonduşmaya yönelik yaklaşımı değişmiş; 1950'den itibaren gecekonduşlara tapu verilmesi konusu gündeme gelmiştir. Nihayet 1954 genel seçimlerinden önce, 1953 yılında 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Binalar Hakkında yasa ile belediyelerin kendi mülkiyetindeki arazileri ucuz konut yapımı için değerlendirebilecek ve yapılan bu konutları gecekonduşlarda yaşayan vatandaşlara maliyet fiyatına satabilecektir. Ruhsatsız mesken statüsündeki gecekonduşlar ise %25'i peşin %75'i beş yılda 54 eşit taksitle ödenmek kaydıyla sahiplerine satılması ve tapuların teslim edilmesi ve bu imkândan 2 yıldır ilgili belediyenin sınırları içerisinde ikamet eden vatandaşların yararlanması öngörülmüştür. Yasanın yürürlük tarihinden önceki gecekonduşmalar yasal statüye kavuşturulurken yasanın yürürlük tarihinden sonraki gecekonduşma faaliyetleri için ilgili taraflara ağır cezalar öngörülmüştür (Bilir, 2015: 89).

Cumhuriyetin ilanından itibaren gerek imar planı doğrultusunda gerekse nazım imar planına aykırı olarak sürekli genişleyen Ankara şehrinin ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ)'nin bir kısım arazilerinin ilgili şahıslara ve kamu hizmetlerine tahsis edilmesi konusu belli aralıklarla gündeme gelmiştir. Nitekim daha önce 6000, 6238 ve 6947 sayılı yasalar marifetiyle AOÇ'den arazi tahsisi yapılmış; 1959 yılında da 7310 sayılı kanunla⁴⁸ Çiftlik bünyesinden 725 dekarlık arazi tahsisi yapılmıştır (Nadar, 2011: 109). Bu tahsisatın paylaşımı kadastro tarafından tanzim edilen ifraz haritalarına göre şu şekilde yapılmıştır:⁴⁹

“Madde 1: (...)

- a) Sincanköy - Gazi istasyonları arasında inşa edilecek ikinci demiryolu güzergâhı için gerekli 150 dekar arazinin Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletme Umum Müdürlüğüne,
 - b) Çimento Fabrikası civarında Ankara - İstanbul Demiryolunun güneyindeki araziden 25 dekarının Çöp Kıymetlendirme Fabrikası inşası için Ankara Belediyesine,
 - c) Marmara Köşkü ile Sivrihisar yolu arasında mevcut araziden 50 dekarının Şap Araştırma ve Mücadele Enstitüsü İnşası için Hazineye,
 - d) Yeni İstanbul yolunun kuzeyinde Tavukçuluk Enstitüsü hududundan itibaren batıya doğru imtidad eden araziden, zirai maksatlarla istimali mümkün olmyan 300 dekarının işçi meskenleri inşası için işçi Sigortaları Umum Müdürlüğüne,
 - e) Aynı araziden 150 dekarının Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu işçileri için mesken inşası maksadıyla Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumuna,
 - f) Yine bu araziden 50 dekarının Atatürk Orman Çiftliği işçi ve müstahdemlerine mesken inşa edilmek üzere Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğüne,
 - g) Ankara şehri imar nâzım plânı gereğince Çiftlik arazisinden açılmasına zaruret görülen yollar için lüzumlu arazinin Ankara Belediyesine,
- İlgili idarelerle Çiftlik Yönetim Kurulu arasında tesbit ve emsalinin satış ve günü rayicine göre Ziraat Vekâletince tasvip olunacak bedellerle satılmasına izin verilmiştir.”

⁴⁸ 7310 Atatürk Orman Çiftliği Arazisinden 725 Dekarının Satılması ve Evvelce Mübadele Edilmiş Olan Bir Kısım Arazinin İlgili Şahıslara Ferağının İcrası Hakkında Kanun

⁴⁹ <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/ataturk-orman-ciftligi-arazisinden-725-dekarinin-satilmasi-ve-evvelce-mubadele-edilmis-olan-bir>, erişim tarihi: 24.09.2020.

5. ANKARA'DAKİ ŞEHİRLEŞME VE SİYASET

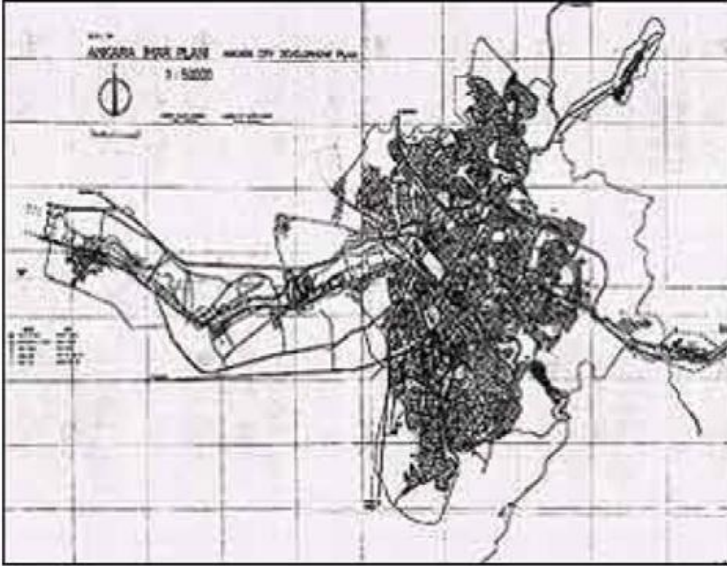
Bu bölümde DP iktidarının kentleşme politikaları kapsamında DP'nin Ankara'daki şehirleşme politikası kapsamında Yücel ve Uybadin Planı'na, demografik faktörlerde görülen değişime ve iktidarın Ankara'ya karşı tutumuna değinilecek olup; şehrin konutlaşma ve gecekondulaşma gibi sorunları “Ankara'daki Sosyal Yapı ve Dönüşümü” kısmında ele alınacaktır.

5.1. DP Döneminin Şehirleşme Politikası: Yücel ve Uybadin Planı

Demokrat partinin iktidara geldiği 1950 yılındaki mevcut şehirleşme planı, 1928 yılında Herman Jansen tarafından hazırlanan plan olmakla birlikte, bu planda 50 yıl sonrası (1978) için öngörülen 300 bin nüfus sınırına 1950'lilerin başında ulaşılması nedeniyle söz konusu plan geçerliliğini yitirmiştir. Bunun üzerine 1954 yılında yeni bir planlama yarışması düzenlenmiş; yüksek mimarlar Nihat Yücel ve Raşit Uybadin tarafından hazırlanan plan yarışmayı kazanarak Ankara'nın yeni şehirleşme planını oluşturmuştur. Bu plan 1957'de onaylanmıştır. Yücel-Uybadin Planı, 30 yıl⁵⁰ sonrası için Ankara şehir merkezinin nüfusunu 750 bin olarak tasavvur etmektedir. Ancak bu nüfusa plan onaylandıktan beş yıl sonra ulaşılmış; dolayısıyla da plan uzun ömürlü olmamıştır (Kandil, 1987: 107; Yavuz, 2012: 55; Özkan, 2011: 44; Bayraktar, 2013: 33). Planın beklenen başarıyı gösterememesinde nüfus öngörüsünün tutmamasının yanı sıra bu öngörünün beş yıl içinde gerçekleşmesine neden olan plana aykırı şekilde kat artışlarına gidilmesi ve uygulamadaki yetersizlikler etkili olmuştur (Yavuz, 2012: 55).

Yücel-Uybadin Planı, kendinden önceki Jansen Planı'nın ortadan kaldırılması süreci için uygulanmış ve Jansen Planı'na zıt olarak çok katlı yapılar ile iki merkezli⁵¹ Ankara kent yapısı ortaya çıkarılmıştır (Özkan, 2011: 46; Bayraktar, 2013: 29).

Resim 16. Yücel-Uybadin Nazım İmar Planı

5.2. Demografik Faktörlerdeki Değişim

⁵⁰ Bazı kaynaklara göre 750 bin nüfus öngörüsü 50 yıl sonrası içindir. Bkz. Yavuz, 2012: 55.

⁵¹ Yücel-Uybadin Planı'nda şehir tek merkezli olarak öngörülmüş ancak başkent, öngörülenin üzerinde bir hızla gelişim ve değişim gösterdiği için zamanla iki merkezli (Ulus-Kızılay) bir yapı ortaya çıkmıştır (Bkz. Bayraktar, 2013: 28-29).

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren CHP iktidarının Ankara'yı değiştirme ve dönüştürme çabalarının bir sonucu olarak kent, yeni konutlar ve kamu binaları ile donatılmış; gerek İstanbul'dan gerekse Anadolu'dan yoğun şekilde göç almıştır. Bu olağanüstü göç olgusunun ve doğal nüfus artışının da etkisi ile Cumhuriyet'in kuruluşunda 20 bin dolayında olan başkent nüfusu DP iktidarının başa geldiği 1950 yılındaki nüfus sayımında Ankara'nın toplam nüfusu 820 bin olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4. 1945-1965 yılları arasında Türkiye ve Ankara'daki şehirli nüfusun toplam nüfusa oranı

Yıllar	Toplam Nüfus	Artış (%)	Belediye Nüfus	Artış (%)	Oran (%)	Ankara Toplam Nüfus	Artış (%)	Ankara'daki Belediye Nüfus	Artış (%)	Oran (%)
1945	18.790.174	5,5	5.140.020	8,1	27,3	695.526	15,4	279.491	48,5	40,1
1950	20.947.188	11,4	5.768.665	12,2	27,5	819.693	17,8	348.552	24,7	42,4
1955	24.064.763	14,8	7.804.354	35,2	32,4	1.120.864	36,7	551.364	58,3	49,2
1960	27.754.820	15,3	9.994.644	28	36	1.321.380	17,9	783.351	42,1	59,2
1965	31.391.421	13,1	12.787.663	27,9	40,7	1.644.302	24,4	1.069.761	36,5	65

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na katılmamış ancak savaşın meydana getirdiği olumsuz iktisadi ve siyasi yansımalar ülkeyi etkilemiş; ülke 1939-1945 döneminde ekonomik bir buhranın içine sürüklenmiştir. Savaş sonrasında Anadolu'daki köy, kasaba gibi yerleşim birimlerinden İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük şehirlere doğru yoğun bir göç trafiği başlamıştır. Dolayısıyla bu üç şehirde yıllardır çözüme kavuşturulamayan barınma sorunu, bu göçlerin ardından artarak varlığını korumuştur (Aydın, 2010: 71).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılındaki şehirli nüfusun toplam nüfusa oranı ülke genelinde %27 civarında iken Ankara'da %40 seviyelerindedir. 1950 yılına kadar geçen 5 yıllık dönemde hem Türkiye genelinde hem de Ankara özelinde şehirleşme oranında belirgin bir artış olmamış; neredeyse yerinde saymıştır. DP'nin iktidara geldiği 1950 yılından itibaren 1955 yılına kadarki 5 yıllık dönem ise şehirleşmenin hız kazandığı yıllar olarak kayda geçmiştir. Bu dönemde hem ülke genelinde hem de Ankara'daki şehirli nüfus artışı kendinden önceki ve sonraki dönemlere kıyasla oldukça fazladır. Bunun bir yansıması olarak şehirli nüfusun toplam nüfusa oranında da belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Öyle ki Ankara'daki şehirli (belediye) nüfusun Ankara'nın toplam nüfusuna oranı %49'a yükselmiş; Ankara merkezindeki nüfusun toplam nüfusa oranı ise %40'ın üzerine çıkmıştır. 1950-55 döneminde gerek ülke genelinde gerekse Ankara'da şehirleşme hız ve oranının bu denli yükselmesinde iktidarın el değiştirmesinin rolü büyüktür. Zira iktidara geldikten sonra liberal iktisadi politikaları uygulayan ve özel sektörü öne çıkaran DP'nin bu döneminde, fabrikalaşmanın artması ve istihdam alanlarının genişlemesi neticesinde kırsal kesimden kentlere, özellikle de başkente doğru yoğun bir göç hareketliliği yaşanmıştır.

Tablo 5. 1945-1960 döneminde Ankara şehir nüfusu ve nüfus artış hızı bilgileri (Aydın, 2010: 50).

Sayım Yılı	1945	1950	1955	1960
Nüfus	226.712	288.536	451.241	652.545
Artış Hızı (%)	7,3	4,8	8,9	6,9

DP'nin iktidara gelmesiyle beraber endüstrileşme ve iktisadi kalkınmada görülen canlılık, Ankara'nın şehirleşmesinde; şehrin genişlemesinde ve nüfusun artışında önemli bir paya sahip olmuştur (Aydın, 2010: 21). Bu durum 1940, 1950 ve 1960 nüfus sayımlarında elde edilen istatistiklere de yansımıştır. Örneğin, 1940 yılından 1950'ye kadar geçen 10 yılda Ankara nüfusu yaklaşık %30,8 oranında yani 188 bin artmış; 1950'den 1960'a kadarki 10 yıllık DP iktidarı döneminde ise %49,9 oranında yani 450 bin kişilik artış göstermiştir

(Kasarcı, 2015: 249-251). 1955 yılına gelindiğinde, Ankara, toplam nüfusu itibariyle 1 milyonun üzerine çıkan ikinci şehir olmuştur (Kasarcı, 2015: 258).

Nüfus artışında göçlerden sonraki diğer önemli etken olan doğurganlık hızı, DP iktidarı döneminde 1950 öncesi döneme kıyasla belirgin bir artış göstermemiştir. 1950 yılında 3,60 olan doğurganlık hızı, 1955 ve 1960 yıllarında 3,70 olarak gerçekleşmiştir. Önceki yıllarda köyden kente göç neticesinde kırsal alanın doğurganlık alışkanlıkları da korunmuş iken yıllar geçtikçe ve kadınlar çalışma hayatının içinde daha fazla yer almaya başladıkça doğurganlık hızı düşmeye başlamıştır. Zira DP iktidarı döneminde de Ankara'daki doğurganlık hızı, yurdun diğer şehirlerine⁵² ve ülke geneline⁵³ kıyasla daha düşük seviyelerde seyretmektedir (Aydın, 2010: 53).

5.3. İktidarın Ankara'ya ve İstanbul'a Bakışındaki Farklılık

5.3.1. İktidarın Ankara'ya Karşı Tutumu

1950 seçimlerinde 27 yıllık CHP iktidarına son veren Demokrat Parti, CHP'nin karşısında bir pozisyonda konumlandığından kendisine yeni bir sembol şehir belirlemiştir. DP iktidarının sembol şehri Ankara değil İstanbul idi.

DP iktidarındaki Ankara olgusu, CHP iktidarındaki Ankara olgusundan oldukça farklıdır. DP için Ankara, başkent olmanın ötesinde fazla bir anlam ifade etmemekte ve Ankara'ya semboller yüklenmemekteydi. DP için Ankara, ideolojik, sosyo kültürel ve mimari olarak dönüştürülecek bir kent değil; iktisadi ve mimari olarak mevcudu geliştirilecek bir kenttir.

DP iktidarı döneminde Ankara, İstanbul'a nazaran ağırlığını kaybetmiş; Tek Parti döneminde Ankara'ya verilen ehemmiyet bu dönemde İstanbul'a verilir hale gelmiştir. Başbakan Menderes'in politika ve uygulamaları da Ankara'dan ziyade İstanbul'u geliştirmeye yönelik olmuştur (Yavuz, 2012: 56).

DP'nin Ankara'ya yönelik politikası, CHP iktidarının Ankara'daki eksiklerinin tamamlandığı, yanlışlarının giderildiği; Ankara'nın bu dönemde de gelişmeye devam ettiği minvalindedir. Nitekim 1957 yılında 7033 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle Yenimahalle, Güdül, Delice, Sulakyurt ve Elmadağ'ın ilçe statüsü kazanması,⁵⁴ iktidara yakın basında Ankara'nın gelişme ve büyümesinin DP döneminde de devam ettiği şeklinde haberleştirilmiştir. Hatta DP'ye bir gazetede "*Yenimahalle'yi tarla olarak alan DP, onu şehir haline getirmiştir*"⁵⁵ denilerek DP'nin devraldığı Ankara'yı büyüttüğü ve geliştirdiği vurgulanmıştır (Kaynar, 2017: 199). Kanaatimizce DP'nin, Ankara'ya sunulan hizmetlerin CHP döneminden daha ilerde olduğu yönünde bir imaj çizmek ve algı yaratmak istemesinde hükümete yöneltilen Ankara'yı ihmal edip İstanbul'u öne çıkarmak eleştirilerine cevap verme arzusu yatmaktadır.

DP iktidarının Ankara'ya olan tutumuna dair verilecek örneklerden biri 11 Eylül 1957 tarihinde yaşanan büyük sel felaketidir. Sel felaketinin yaşandığı gün her ne kadar Başbakan ve Cumhurbaşkanı afet bölgesini ziyaret etmişse de DP meclis grubunun çalışmalarına ara vermeden seçim kanununda değişiklik yapması ve selin Ankara açısından bir felakete dönüşmekte olduğu bilgisi alınmasına rağmen TBMM'de erken seçim kararının alması Ankara kamuoyunda rahatsızlık yaratmıştır. Nitekim sel felaketinden bir buçuk ay sonra yapılan 27 Ekim seçimlerinde DP Ankara'yı kaybetmiş ve başkentten hiçbir milletvekilini meclise sokamamıştır.

⁵² Türkiye'deki şehirselsel doğurganlık hızı ortalaması 1950'de 4.31, 1955'te 4.60, 1960'ta ise 4.72 olarak gerçekleşmiştir.

⁵³ Türkiye genelindeki doğurganlık hızı ise 1950 yılında 6.54, 1955 yılında 6.54, 1960 yılında 6.10 şeklindedir.

⁵⁴ Yenimahalle ve Güdül 1 Eylül 1957 tarihinde, Delice, Sulakyurt ve Elmadağ ise 1 Nisan 1960 tarihinde kaza (ilçe statüsüne kavuşmuştur.)

⁵⁵ Bkz. "*Yenimahalle ve Güdül Kaza Teşkilatı Faaliyete Geçiyor*" & "*Ankara'da İki Yeni Kaza: Yenimahalle ve Güdül*", 1 Eylül 1957, Zafer Gazetesi, s. 1.

Ankara'daki bu ağır yenilginin faturasası DP Ankara İl İdare Heyeti'ne kesilmiş ve il örgütü görevden alınmıştır. Ardından da Ankara Belediye Başkanı Orhan Eren görevden çekilmiştir. Eren'in görevden çekilmesinde seçim yenilgisinin rolü kadar 11 Eylül'deki sel felaketinin de payı büyüktür. 1957 seçimlerinde DP'nin Ankara'yı kaybetmesi, hükûmetin sel felaketi döneminde Ankara halkıyla değil de meclis çalışmalarıyla ilgilenmesine bağlanmıştır (Kaynar, 2017: 221-222). Haddizatında bu durum, öteden beri İstanbul'u Ankara'ya tercih etme eleştirilerine muhatap olan DP iktidarı ile Ankaralıları arasındaki manevi bağı zedelemiştir.

Resim 17-18. Hürriyet Gazetesi ve Akşam Gazetesi, 12 Eylül 1957

Resim 19-20. Vatan Gazetesi ve Zafer Gazetesi, 12 Eylül 1957

12 Eylül gününe ait gazetelerde sel felaketine dair haberler ile erken seçim kararına dair haberler birlikte verilmiş; Hürriyet ve Akşam gazeteleri sel baskınına sürmanşetten görünürken meclisin erken seçim kararını

manşetlerine taşımışlardır. 1955 yılına kadar DP iktidarına destek veren ve 1955'ten sonra muhalif bir yayın çizgisi benimseyen Vatan Gazetesi sel felaketini manşetine taşıyarak olayı tüm vahametiyle resmetmeye çalışmış; iktidarın yayın organı olan ve Ankara'dan yayın yapan Zafer Gazetesi ise sel felaketini ne manşetine ne de sürmanşetine taşımıştır. Gazete, manşetini muhalefet aleyhindeki haberlere, sürmanşetini ise erken seçim kararına ayırırken; sel felaketi, ilk sayfadaki alt başlıklardan biri olarak kendine yer bulabilmiştir. Öyle ki, ilk sayfadaki sel felaketi haberinde ölü sayısını vermekten kaçınmıştır. Zafer Gazetesi haricinde iktidara yakın gazetelerden Tercüman⁵⁶ ve Hergün⁵⁷ gazeteleri de afetin büyüklüğü ile felakete anında müdahale edildiğini ön plana çıkarmışlar; can kaybı ve maddi kayıplardan üstünkörü bahsetmişlerdir (Kaynar, 2017: 212-213). İktidara yakın gazetelerin bu tavrında, yaklaşan seçimler öncesinde Ankaralı seçmenleri partiden uzaklaştırmamak düşüncesinin belirleyici olduğu kuvvetle muhtemeldir. Ancak muhalif basının bu doğal afeti tüm vahametiyle ele almış olması ve halk arasında kulaktan kulağa dolaşan vahim haberler, Ankara kamuoyunda iktidarın gerçekleri halktan gizlediği yönünde intiba oluşmasına neden olmuştur. Nitekim sel felaketinden yalnızca 45 gün sonra yapılan seçimlerde, Ankaralının seçime iştirak oranında ve DP'nin aldığı oy oranında hatırı sayılır bir düşüş gözlemlenmiştir.⁵⁸

5.3.2. İktidarın İstanbul'a Bakışı ve İstanbul'un Parlayışı

Yirminci yüzyıla güneşi batmakta olan bir imparatorluğun başkenti ve en büyük kenti olarak başlayan İstanbul, çeyrek asır içinde bünyesinde yaşadığı ihtilaller, işgaller, yıkımlar ve yakın çevresinde yaşanan büyük savaşlar neticesinde bir hayli yorulmuş ve bitap düşmüş bir şehir haline gelmiştir. 1923 yılında yeni devletin başkenti Ankara ve yönetim şekli "Cumhuriyet" olarak ilan edildiğinde İstanbul, diğer Anadolu vilayetlerinden farklı olmayan herhangi bir şehir idi. İstanbul halkı ve basını bu durumdan rahatsız ve tepkiliydi. Zira Osmanlı döneminde devlet dairelerinde çalışan birçok memur ve bürokrat başkent değişikliği ile işsiz kalmıştı. Diğer yandan beş asırlık Türk başkenti olan kadim şehrin sıradan bir şehir muamelesi görmesini kabullenemezlerdi. Ancak yeni Cumhuriyet, eskiye ait ne varsa hafızalardan kazımak ve yeni Cumhuriyetle birlikte başkentini de toplumsal hafızaya işlemek istiyordu. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında eski devletin başkenti ve sembolü olan İstanbul'a soğuk bakılmış ve şehir geri plana itilmiştir. Cumhuriyetin en kalabalık ve en gelişmiş şehri olmakla birlikte imar plan ve yatırımlarından gerektiği nispette faydalanamamıştır. Şehrin ilk imar ve altyapı yatırımları 1928'li yıllardan itibaren yapılmaya başlanmıştır (Yavuz, 2008: 8; Delipınar, 2011: 35).

İstanbul, Tek Parti döneminde gayri safi hasılaya katkısı⁵⁹ nispetinde yatırımlardan pay alamasa da Türkiye'nin en büyük nüfusa sahip; sanayi, ticaret ve ekonomide en gelişmiş kent olma özelliğini devam ettirmekteydi (Delipınar, 2011: 40). Cumhuriyet kurulduğunda nüfusu 500 bin civarında olan şehir, 1935 yılına gelindiğinde 883 bine ulaşmıştı.⁶⁰

İkinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul, ülkenin genelinde olduğu gibi savaştan ekonomik anlamda olumsuz etkilenmiş; şehirde karaborsacılık ve ihtikâr (vurgunculuk) yaygınlaşmıştır. Gıda ve ihtiyaç maddelerinin fiyatları fahiş şekilde artmış; enflasyon yükselmiştir. Bu yıllarda şehrin gelişiminde kayda değer bir ilerleme görülememektedir. Şehrin nüfusu ise özellikle Anadolu'dan gelen göçlerle artmaya devam etmektedir. 1940

⁵⁶ Bkz. "Ankara'da selden dün yüzlerce kişi öldü", Tercüman Gazetesi, 12 Eylül 1957, s. 1.

⁵⁷ Bkz. "Sel faciası: Azgın su baskınları Ankara'yı altüst etti" Hergün Gazetesi, 12 Eylül 1957, s. 1.

⁵⁸ Ankara'da seçime katılım oranı, 1954 yılında %95 iken 1957 seçimlerinde %67 seviyelerine inmiş; DP ise 1954 seçimlerinde %50 oy oranını yakalarken 1957 seçimlerinde geçerli oyların ancak %37'sini alabilmiştir.

⁵⁹ 1950 yılında henüz DP iktidarı yeni başladığında İstanbul'un devlet gelirlerine katkısı %40 oranındadır (Yavuz, 2008: 35). Ankara dahil diğer tüm illerin toplam katkısının %60 olduğu düşünüldüğünde İstanbul'un o yıllarda dahi ülke için fevkalade önem arz ettiği görülmektedir.

⁶⁰ 1935 sayımlarına göre, İstanbul'daki nüfusun 664.937'si Müslüman, 169.512'si Hristiyan, 47.434'ü Musevi, 1.384'ü ise diğer dinlere mensuptur (Delipınar, 2011: 40).

yılında 991.237 olan şehrin nüfusu, 1945 yılında milyonu aşmış ve 1.078.399'a yükselmiştir (Delipınar; 2011: 41-43).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmasa da savaşın bitimine yakın müttefik devletler safında yer alması, onu Sovyet tehdidine karşı batıya yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşmanın sonucu olarak 1945 yılında yapılan Birleşmiş milletler toplantısına katılma ve 1947 yılında ABD'nin yapacağı askeri ve ekonomik yardımdan faydalanma imkânı elde etmiştir (Delipınar; 2011: 41-43).

1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması ile yeniden ve kalıcı olarak çok partili siyasi hayata geçilmiş; bununla birlikte DP'nin teşkilatlanmasında İstanbul çok önemli bir yer edinmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşunda Ankara'nın İstanbul'a tercih edilmesi ve bu eski Osmanlı başkentine karşı gösterilen soğukluk, İstanbulluların DP'yi sahiplenmesinde, DP'nin de İstanbul'a ağırlık vermesinde etkin role sahiptir. Açık oy gizli tasnif sisteminin uygulandığı ve DP'nin 64 milletvekili çıkartarak muhalefette kaldığı 1946 seçimlerinde bile DP, İstanbul'daki 28 milletvekilliğinden 18'ini kazanmayı başarmıştır (Delipınar; 2011: 46). DP'nin muhalefette olduğu bu yıllarda CHP iktidarı, İstanbul'un şimdiye kadar ihmal edildiğini ve İstanbul'un bir memleket meselesi olduğunu kabul ederek İstanbul'un imarı konusunda projeler üretmek için çalışmalar yapmaya başlamıştır (Yavuz, 2008: 28).

1950 yılında DP'nin iktidara gelişi ile birlikte İstanbul'daki imar çalışmaları hız kazanmıştır. Fransız Mimar Henri Prost ile 1936 yılından beri sürdürülen anlaşma çerçevesinde sürdürülen nazım ve imar planı çalışmalarında yeni bir döneme girilmiş; Prost'la anlaşma yenilenmeyerek yerli mimar ve mühendislerden oluşan bir komisyon kurulmuştur (Yavuz, 2008: 28).

DP döneminde İstanbul'u parlatan icraatlerden biri Hilton Otel'i'nin inşasıdır. Otel, 1955 yılında tamamlanmış olup; Avrupa ve Amerika'dan gelecek misafirler için İstanbul'daki en önemli konaklama noktası hüviyetine sahip olmuştur (Yavuz, 2008: 39-40).

5.3.3. İstanbul'un Tandoğan'ı: Fahrettin Kerim Gökay

DP iktidarı döneminde vali ve belediye başkanı olarak en uzun süre görev yapan isim olan Fahrettin Kerim Gökay, CHP iktidarının son yıllarında başladığı bu görevlerini 1957 seçimlerine kadar sürdürmüştür. DP iktidarı, tek parti iktidarından kalan izleri silmek isterken Gökay'ı istisna tutarak görevinden almayı düşünmemiş ve 1957 yılına kadar göreve devam etmesini uygun görmüştür. Gökay, alanında ihtisas sahibi, Fransızca ve Almanca bilen yetkin bir bürokrat olduğu için DP iktidarı tarafından da tercih edilmiş ve uzun süre görevde tutulmuştur. Bu sebeplerdir ki İstanbul'a gelen yabancı devlet erkanının karşılanması ve ağırlanması ile bizzat meşgul olmuş; bu yönüyle de Bayar ve Menderes'in gözüne girmeyi başarmıştır. Gökay, asli görevi olan Valilik ve belediye başkanlığıyla ilgili işlerle yakından alakadar olmuş; emniyet ve asayişin sağlanmasından imar işlerine kadar birçok meseleyle bizzat ilgilenmiştir. Bunların yanı sıra şehrin cadde ve sokaklarının aydınlatılmasına, yol, su, kanalizasyon ve elektrik işlerine yakın alaka göstermiş; esnafın ve dükkanların teftiş ve denetimini de maiyetine bırakmayarak bizzat kendisi yapmıştır (Yılmaz, 2013: 58).

1957 yılına gelindiğinde, Menderes hükümetlerinin ilk dördünde görevinde kalan Gökay, yoğun ve çetin geçen vazife ortamında bir hayli yorulmuş ve sekiz yıl boyunca kullanmadığı izinlerinin bir kısmını kullanmak üzere 3 aylık izne ayrılmıştı. İzni bittiğinde ise 26 Kasım 1957 tarihinde İsviçre Bern büyükelçiliği ile görevlendirilmiş ve 8 yıl 1 boyunca yürüttüğü valilik ve belediye başkanlığı görevi sona ermiştir (Yılmaz, 2013: 62). Geride, yönü batıya dönük, sosyal ve ekonomik gelişmelere daha açık ve yerel idareyle iç içe bir İstanbul bırakmıştır.

Gökay'dan sonra İstanbul'un valilik ve belediye başkanlığı makamına Menderes hükûmetlerinin eski bakanlarından Mümtaz Tarhan atanmış; altı ay sonra Tarhan istifa edince yerine Ethem Yetkiner getirilmiştir. Yetkiner, 27 Mayıs'a kadar görevinde kalmıştır (Yılmaz, 2013: 64-66).

5.4. Yerel Seçimler

Demokrat parti iktidarını yerel siyasette güçlü kılan, iktidarın kırsal kesime etkin bir biçimde nüfuz etmesini ve yerel seçimlerden başarıyla çıkmasını sağlayan amil, örgütlenme ve teşkilatlanmadaki başarısıdır. Bu başarı sayesinde ki iktidara tedrici olarak oylarını artırarak gelmemiş; bir anda devrim yaparcasına iktidarı ele geçirmiştir. DP, teşkilatlanmasını tamamlayamadan ve tüm illerde aday çıkaramadan girdiği 1946 genel seçimlerinde, hür ve adil bir seçim ortamının oluşturulmadığı ve açık oy gizli tasnif sisteminin uygulandığı seçimi %14 oy oranıyla tamamlamıştır. Buna karşın teşkilatlanmasını tamamlayıp iki büyük olağan kongre gerçekleştirdikten sonra girdiği hür ve adil seçim ortamının oluşturulduğu ve gizli oy açık tasnif sisteminin uygulandığı 1950 seçimlerinde %55 oy alarak seçimin galibi olmuş ve bu başarı, “*Beyaz İhtilal*” olarak adlandırılmıştır. DP'nin teşkilatlanma ve tabana ulaşma noktasında kendinden önceki ve kendi dönemindeki muhalefet partilerinden daha başarılı olduğunu ifade etmek mümkündür.

5.4.1. 1950 Yerel Seçimleri

Menderes hükûmeti kurulduktan sonraki ilk seçim, 1950 yerel seçimleri idi. Muhtarlık seçimleri, 13 Ağustos'ta, Belediye seçimleri, 3 Eylül'de, İl Genel Meclisi seçimleri 15 Ekim'de yapıldı.

Muhtarlık seçimleri, Türkiye genelindeki yaklaşık 40 bin köyde yapıldı. DP, 19.053 muhtarlık kazanırken CHP 13.152 muhtarlığa sahip oldu. Muhalefetteki diğer partilerden MP, 130 muhtarlık elde ederken, seçime bağımsız olarak giren muhtarlardan 2.049'u da seçimi kazanmayı başardı. Karışık listeden kazanılan muhtarlık sayısı ise 1424 olarak gerçekleşti⁶¹ (Küçük, 2013: 95). DP, Ankara'nın Polatlı, Keskin, Ayaş, Beypazarı, Kırıkkale, Kalecik ilçeleri ile Ankara il merkezini kazanma başarısı göstermiş; merkeze bağlı köylerde ise en fazla muhtarlık kazanan CHP olmuştur (Zafer Gazetesi, 4 Eylül 1950, s. 4).

Tablo 6. 1950 Muhtarlık Seçimleri, Ankara ve Çankaya sonuçları

Yerleşim Merkezi	CHP		MP		Karma	Bağımsız
Ankara Merkez	29	56	1	---	---	---
Ankara Merkez köyleri	57	24	1	4	---	---
Çankaya	16	15	1	2	---	2
Çankaya (ihtiyar heyeti seçimi)	14	18	---	2	2	---
Çankaya (mahalle)	13	19	---	---	9	2

Belediye seçimlerinde DP, 600 belediyeden 560'ını kazanarak yerel yönetimlerde büyük bir zafer elde etmiştir.⁶² Bu sayı, DP'nin yurt genelindeki belediyelerde %93,3 oranında bir başarı elde ettiğini gösteriyordu.

⁶¹ Ayın Tarihi Dergisi'nde yayımlanan verilere göre, DP 17.393, CHP 12.337 muhtarlık elde ederken; Bağımsızlar arasından 3.171, karışık listelerden ise 2451 aday muhtarlık seçimini kazanma başarısı göstermiştir. DP, başkent Ankara ile birlikte tam 59 vilayette muhtarlık seçimlerinin kazanımı olmuş; CHP sadece Samsun'u, MP ise Afyon'u kazanabilmiştir (Ayın Tarihi Dergisi, Eylül 1950).

⁶² Menderes'in günlüğünde 1950 belediye seçimleri hakkında şu ifadeler yer almaktadır: “Belediye seçimleri yapıldı. Allah'ım! Ne müthiş bir zafer! Yurt genelindeki altı yüz Belediye Başkanlığı'ndan beş yüz altmış tanesini Demokrat Parti adayları kazandı! Geç saatlerde düzenlediğim basın toplantısında şunları söyledim: ‘Türk Milleti, 14 Mayıs'ta, Cumhuriyet Halk Partisi'ni iktidardan tasfiye etti. 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti.’” (Bkz. Tuna, 2010: 114).

İl Genel Meclisi seçimlerinde ise, mevcuttaki 63 ilden 51'inde mutlak çoğunluğu sağlamış; bu 51 ile bağlı 341 ilçede 956 meclis üyeliği elde etmişti. Buna karşın CHP yalnızca 22 ilçede 286 üyelik kazanmış; Millet Partisi (MP) ise 6 ilçede 15 meclis üyeliği kazanabilmiştir (Tetik, 2015: 92; Aslan, 2014: 47-48).⁶³

Mahalli seçimlerin Ankara'daki sonuçları da memleketin genel ekseriyeti gibi DP lehine neticelendi. DP, Ankara'nın yedi ilçesinde belediye seçimini kazanırken CHP, beş ilçede belediyeyi kazandı. DP'nin kazandığı meclis üyeliği sayısı 26, CHP'nin kazandığı meclis üyeliği sayısı ise 16 olarak gerçekleşti (Zafer Gazetesi, 19 Ekim 1950, s. 1).

Resim 21. Zafer Gazetesi, 4 Eylül 1950, s. 1.

5.4.2. 1954-1955 Yerel Seçimleri

1954 yılında genel seçimlerden sonra 7 Kasım tarihinde muhtarlık seçimleri yapılmıştır. Yaklaşık 7 milyon 800 bin seçmenden 5.221.278'i seçimlerde oy kullanmış ve %67 gibi düşük bir katılım oranı elde edilmiştir. 34.211 köy muhtarlığı için yarışan partilerden DP, 26.191 muhtarlık elde etmiş; CHP ise 5.943 muhtarlık kazanmıştır. Diğer muhalefet partileri olan CMP 135, KP ise 42 muhtarlık elde ederken 1900 muhtar adayını da bağımsız olarak seçimi kazanma başarısı göstermiştir. Partilerin aldıkları oy oranlarına bakıldığında DP'nin %76,5 oy oranı ile muhalefetteki rakiplerine büyük fark attığı; CHP'nin %17,3 oy oranında kaldığı görülmektedir. Diğer muhalefet partilerine mensup muhtarların aldıkları oy oranı %1'in altında kalmış; bağımsızlar ise %5,5 oranında oya sahip olmuşlardır (Küçük, 2013: 143).

DP iktidarı dönemindeki ikinci belediye seçimleri 23-30 Eylül 1955 tarihlerinde yapılmış ve oy verme süreci, 6-7 Eylül olaylarının doğurduğu kaotik ortamda gerçekleşmiştir. Muhalefetin DP'yi protesto ederek girmediği bu seçimlerde katılım oldukça düşüktür. Kayıtlı 10.687.031 seçmenden 4.146.873'ü seçimlere iştirak etmiş ve katılım %39 düzeyinde kalmıştır. Katılımın düşük olmasında muhalefetin seçimi boykot etmesinin yanı sıra 6-7 Eylül tarihlerinde yaşanan şiddet olayları üzerine üç büyük şehirde sıkıyönetim ilan edilmesinin de etkisi büyüktür (Aslan, 2014: 70-71; Küçük, 2013: 144).

Belediye başkanlığı seçimlerinden iki ay kadar sonra 13 Kasım'da belediye meclisi seçimleri yapılmış; muhalefetin devam eden boykotu nedeniyle oy kullanması gereken 3.873.987 seçmenden yalnızca 1.461.219'u

⁶³ DP, Türkiye genelinde İl Genel Meclisi üyeliklerinin % 81'ini, ilçelerde %70,6'sını ve kullanılan oyların da %73,5'ini almayı başarmıştır. CHP ise Türkiye genelinde İl Genel Meclisi üyeliklerinin %17,5'ini, ilçelerde %25,3'ünü ve kullanılan oyların %22'sini alabilmiştir. MP ise ilçe üyeliklerinde %1,3, kullanılan oyların dağılımında %1,2'lik bir oran yakalayabilmiştir (bkz. Aslan, 2014: 48).

sandık başına gitmiştir. Oy kullanma oranının %37 düzeyinde kaldığı belediye meclisi seçimlerinde DP, 8.784 asil ve 9.897 yedek üyelik kazanırken Köylü Partisi, 262 asil 257 yedek üyelik elde etmiştir (Aslan, 2014: 70-71; Küçük, 2013: 144).

Tablo 7. 13 Kasım 1955 Belediye Meclisi Seçimleri.

Seçime Katılan Partiler	Üye Sayısı		Kazanma Oranı (%)	
	Asil	Yedek	Asil	Yedek
DP	8.784	9.897	74.64	87.04
Köylü Partisi	262	257	2.23	2.26
CHP	17	17	0.14	0.15
Bağımsızlar	2.705	1.200	22.99	10.55
Toplam	11.768	11.371	100%	100%

5.5. Dönemin Belediye Başkanları

1930 yılında yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu'na göre, belediye başkanlarının seçimle iş başına gelmesi öngörülmüş olmakla birlikte Ankara ve İstanbul için farklı uygulamalar esas alınmıştır. Buna göre Ankara Belediye Başkanı'nın Cumhurbaşkanı onayı ile İçişleri Bakanı tarafından atanması öngörülmüş; keza, vali ve kaymakamların aynı zamanda belediye başkanı olarak görev yapabilmesinin önü açılmıştır (Çolak, 2013: 55).

1948 yılında yürürlüğe konan 5168 sayılı yasa ile Ankara Belediye Başkanı'nın atanması yerine belediye meclisince seçilmesi öngörülmüş; böylelikle Ankara Belediyesi de diğer belediyelerle aynı statüye getirilmiştir. Yürürlüğe konan bu yasa maddesine rağmen uygulamada yer yer valilerin belediye başkanı olarak seçildikleri görülmüştür (Kılıç, 2017: 87; Üzmez, 2020: 74).

1580 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği sıradaki Ankara Belediye Başkanı ve Valisi olan Nevzat Tandoğan, ölümüne kadarki 16 yıl boyunca bu iki görevi birlikte yürütmüş; Tandoğan'dan sonra göreve gelen Osman Sabri Adal ve İzzettin Çağpar gibi isimler de valilik ve belediye başkanlığı görevlerini birlikte yürütmüşlerdir. Çağpar'dan sonra göreve gelen ve DP iktidarından önce Tek Parti dönemi Ankara'sının son belediye başkanı olan Ragıp Tüzün ise yalnızca belediye reisi olarak görev yapmıştır. Bu dönemde 2 yıl boyunca Ankara Valiliği görevini Mehmet Avni Doğan yürütmüştür.⁶⁴

⁶⁴ Cumhuriyet'in ilanından günümüze Ankara Belediye Başkanları için bkz.

https://www.ankara.bel.tr/files/5315/8159/4599/Stratejik_Plan_2015_2019.pdf, erişim tarihi: 28.09.2020.

Tablo 8. 1946-1960 Yılları Arası Ankara Valileri Ve Belediye Başkanları⁶⁵

Unvan	İsim	Görev Tarihleri
Vali Ve Belediye Reisi	Osman Sabri Adal	09.07.1946 - 09.11.1946
Vali Ve Belediye Reisi	İzzettin Çağpar	09.11.1946 - 28.02.1948
Vali	Mehmet Avni Doğan	09.02.1948 - 22.05.1950
Belediye Reisi	Ragıp Tüzün	28.02.1948 - 05.04.1950
Belediye Reisi	Fuat Börekçi	05.04.1950 - 02.10.1951
Vali	Necati İler	24.08.1950 - 18.01.1952
Belediye Reisi	Atıf Benderlioğlu	03.10.1951 - 18.03.1954
Vali	Kemal Aygün	12.04.1952 - 12.09.1955
Vali Ve Belediye Reisi Vekili	Kemal Aygün	01.06.1954 - 14.09.1955
Vali	Cemal Gökten	14.09.1955 - 09.10.1957
Vali	Kemal Aygün	09.10.1957 - 17.07.1958
Belediye Reisi	Orhan Eren	21.11.1955 - 16.06.1958
Vali Ve Belediye Reisi	Dilaver Argün	17.06.1958 - 27.05.1960

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinin ardından iktidara gelen Demokrat Parti, kamu bürokrasisinde ve belediyelerde CHP döneminden kalan memurları görevden alarak tek parti iktidarının izlerini silmek istemiş ancak Ankara Belediye Reisi Fuat Börekçi ile İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olan Fahreddin Kerim Gökay'ı istisna tutmuştur. Börekçi ve Gökay, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra görevde tutulan nadir bürokratlardandır. Öyle ki Gökay, DP iktidarı döneminde yedi yıl boyunca İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olarak görev yapabilmıştır. Ankara'da ise benzer bir durum yaşanmamış; Kemal Aygün ve Dilaver Argun haricinde valilik ve belediye başkanlığı görevlerini birlikte yürüten bir bürokrat olmamıştır. Bu iki isim "mansup reislik" uygulaması⁶⁶ ile valilik görevlerinin yanında belediye başkanlığı görevini de yürütmüşlerdir. DP döneminde sadece belediye reisliği görevini yürüten üç, sadece valilik görevini yürüten üç ve her iki görevi de birlikte götüren iki bürokrat mevcuttur. Dolayısıyla Tek Parti döneminin Ankara açısından yaygın uygulaması olan valilik ve belediye başkanlığı görevlerinin tek elden yürütülmesi usulü tam olarak terkedilmese de; çoğu zaman uygulanmamıştır.

DP iktidarı dönemindeki yerel seçimleri ele aldığımız bölümde muhtarlık, belediye başkanlığı ve il genel meclisi seçimlerine ilişkin bilgiler verilmiş ancak Ankara'nın belediye başkanının kim olduğu ve kaç oy ile seçildiği hususuna yer verilmemiştir. Çünkü belediye başkanlığı seçiminde tek dereceli sistem yerine iki dereceli sistemi anımsatan bir seçme usulü uygulanmıştır. Dolayısıyla da Ankaralı seçmenlerin belediye başkanını doğrudan seçme durumu söz konusu olmayıp; dolaylı olarak seçme imkânı bulunmaktadır. Bu dolaylı seçimde Ankaralı seçmenler, belediye meclis üyelerini seçmekte; meclis üyeleri de belediye başkanını seçmektedir. Bu durum basının eleştirisini celbetmiş; iki dereceli seçim sistemine benzetilen bu sistemin

⁶⁵ Cumhuriyetin ilanından günümüze Ankara valileri için bkz. <http://www.ankara.gov.tr/eski-valilerimiz>, erişim tarihi: 28.09.2020.

⁶⁶ Mansup reislik, Bakanlar Kurulunun belediye başkanını atamasına verilen isimdir. İlk olarak 1954 yılında Ankara'da uygulanmış ve Vali Kemal Aygün Ankara Belediyesi'nin mansup reisi olarak atanmıştır. 1957 yılında Ankara'da tekrardan uygulanmış ve Dilaver Argun 27 Mayıs'a kadar mansup reis olarak görevde kalmıştır. Takip eden yıllarda İstanbul, Adana, Eskişehir, İzmit, Adıyaman, Kırklareli, Manisa, Maraş, Konya, Mardin, Amasya, Rize, Antalya ve Trabzon vilayetlerinde mansup reislik uygulaması ile valiler, belediye başkanlığı görevini yürütmüşlerdir (Bkz. Kaynar, 2017: 221).

sakıncaları sıralanarak halkın belediye başkanını doğrudan seçmesi gerektiği salık verilmiştir (Çolak, 2013: 65).

6.İKTİDAR PAYLAŞIM SÜRECİNDE KENTSEL AKTÖRLER

6.1. Halkevlerinden Vatan Cephesi'ne

Tek Parti iktidarı döneminde Ankara'nın siyasal kültürel ve sosyal hayatına etki eden en önemli aktörlerden biri Halkevleri idi. 1932 yılında kurulan Halkevleri, kapatıldığı 1951 yılına kadar CHP'nin yan kuruluşları olarak faaliyetlerini yürütmüş ve yerel siyasetin belirleyicisi olmuştur. Yirmi yıla varan süre zarfında kent ve ülke siyasetinde önemli rol oynayacak isimlere ev sahipliği yapan Halkevleri, kamu bütçesinden kendine ayrılan paylarla da mali bakımdan önemli bir güce sahiptir.

1950 yılında CHP'nin seçimi kaybederek iktidardan uzaklaşması ve yerine farklı siyasi ve ekonomik görüşe sahip olan Demokrat Parti'nin iktidar olması ile bir paradigma değişikliği yaşanmıştır. Dolayısıyla da Halk Evleri'nin yıldızı sönmüştür. 1951 yılında Halkevleri kapatılmış ve emvali hazineye aktarılarak CHP'ye mali anlamda önemli bir darbe indirilmiştir. Bundan böyle CHP, yerel ve ulusal siyasete kendi namına etki edecek bir müesseseden mahrum kalacaktır. Ancak benzer işlevleri yürütecek bir müessese DP iktidarı tarafından hemen kurulmamış; daha doğru bir ifadeyle kurulması düşünülmemiştir. DP'yi Vatan Cephesi'ni kurmaya iten sebeplerin başlangıcı olarak 1957 yılından itibaren ortaya çıkan meşruiyet krizi örnek verilebilir.

1957 seçimlerinde DP'nin ciddi oy kaybına uğraması ve seçim sonrasında siyasi ortamın iyiden iyiye gerilmesiyle birlikte muhalefet partileri arasında birleşme ve güç birliği oluşturma eğilimleri artmıştır. 1958 yılı sonbaharında önce 16 Ekim'de CMP ile KP birleşerek CKMP adını almış; sonrasında ise 24 Kasım'da HP, CHP'ye katılmak için kendini feshetmiştir. Muhalefet partileri bu hamleleri ile Güç Birliği Cephesi (Milli Muhalefet Cephesi)'ni oluşturmuş; bu durum karşısında DP de Vatan Cephesi'ni kurma çalışmalarını hızlandırmıştır (Koçak, 2019: 59; Cebe, 2020: 114).

Muhalefetin birleşmesi karşısında Vatan Cephesi kurulmasının gerekliliğini vurgulayan Menderes, yurt gezileri sırasında halktan böyle bir cephe oluşturmalarını istemiş ve “*kin ve husumet cephesine*” karşı “*Vatan Cephesi*” çıkışı yapmıştır (Tetik, 2015: 123). Nihayetinde 18 Ocak 1959 tarihinde Vatan Cephesi'nin açılışı yapılmış ve hızlı bir şekilde üye ve örgüt sayısını artırma çalışmalarına girişilmiştir (Şağan, 2013: 359).

Vatan Cephesi'nin kurulduktan sonraki en belirgin faaliyetleri, her ne şekilde olursa olsun cepheye katılımları (üyelikleri) artırma ve yeni katılanların isimlerini düzenli olarak radyodan duyurma şeklinde cereyan etmiştir. Vatan Cephesi'ne katılımları artırmak için para ve menfaat temini gibi vaatlerin yanı sıra özellikle memurlar açısından baskı ve zorlama gibi uygulamalara başvurulduğu iddia edilmiştir. Bunun yanı sıra öğrenci derneklerine de Vatan Cephesi'ne katılmaları yönünde baskı yapılmıştır. Bu dönemde Ankara Radyosu adeta Vatan Cephesi'nin yayın organı gibi kullanılmış; her akşam haber bülteni saatlerinde, bülten öncesi ve sonrasında Vatan Cephesi'ne kaydolunanların isimleri dakikalarca okunmuştur.⁶⁷ Bu durum devlet radyosunun amacına aykırı olarak kullanıldığı ve iktidarın propaganda aracına dönüştürüldüğü eleştirilerini de beraberinde getirmiştir (Gaytancıoğlu, 2011: 101; Şağan, 2013: 331; Koçak, 2019: 60)⁶⁸.

⁶⁷ İsimlerin üye listelerine nasıl eklendiği hususunda Aktör Kadir İnanır'ın 23 Ekim 2005 tarihinde Radikal Gazetesi'ne verdiği röportajda önemli ipuçları yer almaktadır: “1959 yılı, ya altı, ya da yedi yasındaydım. Bizim evde radyo vardı. Hep beraber doluşup dinliyoruz. Türkiye'deki herkes iktidardaki DP'nin organize ettiği Vatan Cephesine katılıyor. Bizim eve gelip başladılar saymaya, Vatan Cephesine katılanlar: Ahmet İnanır, Ömer İnanır, Zekeriya İnanır, Elmas İnanır... en sonunda Kadir İnanır dedi. Kulaklarımla duydum bende katılmışım. Yedi yasında Vatan Cephesine katılır mı bir çocuk?” (Bkz. Gaytancıoğlu, 2011: 107).

⁶⁸ Ayrıca bkz. Cebe, 2020: 114-115; Tetik, 2015: 123.

Resim 22. Hürriyet Gazetesi, 13 Ekim 1958.

Vatan Cephesi nedeniyle DP iktidarının en çok eleştiri aldığı hususlardan biri bu ocakların fırsatçılar ve menfaat peşinde koşanlar için bir merkez üssü haline geldiği eleştirisidir. Vatan Cephesi Ocağı'na katılan memurların görevde yükseldikleri, gazino veya Tekel bayisine ruhsat almak isteyen esnafın bu amaçla V.C.'ye kaydolduğu, polisle veya devlet daireleriyle sıkıntısı olan kişilerin V.C.'ye üye olmak suretiyle sorunlarını çözmeleri gibi hadiseler artık ayyuka çıkmış iddialardı (Gaytancıoğlu, 2011: 102). Diğer taraftan Vatan Cephesi Ocaklarının açılması ve yeni üyelikler için hazine ve Ankara Belediyesi'nin bütçesinden 13.845.546 lira harcadığı ortaya konulmuştur. Bu meblağın 11.883.800 lirası reklam yayın ücreti olarak, 1.075.070 lirası belediye harcı olarak, 236.676 lirası ise damga resmi olarak hazine ve Ankara Belediyesi'ne ödendiği ve bu suretle kurumların zarara uğratıldığı iddia edilmiştir (Kaya ve Avşar, 2013: 407).

Vatan Cephesi'ne üye olanların sayısı, dönemin DP milletvekili, Rıfıkı Salim Burçak'ın hatıratında kendine yer bulmaktadır. Buna göre V.C. kurulduktan sonra 1959 yılı ocak ayında V.C.'ye katılımların 200 bine yaklaştığı, yılsonunda ise bu rakamın 973.170 olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir. 1959 Aralık ayı itibariyle Ankara'dan V.C.'ye katılanların sayısı ise 22.946 olarak gerçekleşmiştir⁶⁹ (Kaya ve Avşar, 2013: 408; Uyar, 2001: 78).

Vatan Cephesi, kurulduğu tarihten itibaren günün koşullarında ülke sathındaki ulusal iktidarın yereldeki paylaşımını sağlayan aktörlerden biri haline gelmiştir. Gerek başkent Ankara'da gerekse yurdun diğer şehirlerinde devletle işi olan, iktidardan medet uman kimselerin işlerinin görüldüğü; bunun karşılığında vatandaşın üyeliğini ve bağlılığını bildirdiği bir ilişki meydana getirilmiştir. Bu ilişkisi vasıtasıyla iktidar, yaklaşan seçimlerde ihtiyaç duyduğu 700 bin seçmeni kazanmak için sahip olduğu yetki ve kaynaklarının yahut da sahip olmadığı yetki ve kaynakların bir kısmını V.C.'ye kullandırma yoluna gitmiştir. Yukarıda ifade edildiği üzere görevinde yükselmek veya iyi bir yere tayin olmak isteyen memurlardan iş bulmak isteyen işsizlere, belediyeden ruhsat almak ya da imar işini çözmek isteyen kişilerden devlet dairelerinde halledilmesi gereken işleri bulunanlara kadar farklı kesim ve konumlardaki vatandaşlara menfaat temin edilerek iktidar paylaşımında V.C.'nin kentsel, hatta ulusal bir aktör olması sağlanmıştır.

⁶⁹ Bu kaynağa göre, Aralık 1959 tarihi için İstanbul'daki kayıtlı üye sayısı 82.182'dir. Ancak DP İstanbul Bülteni'nin 1960 Mart'ında yayımladığı istatistiklere göre 76.040 kişi V.C. İstanbul teşkilatına kaydolmuş gözükmektedir. Aradan üç ay geçtiği halde üye sayısının artmayıp azalmış olması, verilen istatistiklerin gerçek rakamların çok daha üzerinde olduğuna dair karine teşkil etmektedir (Bkz. Uyar, 2001: 78-79).

6.2. Ankara Basını

DP iktidarı döneminde Ankara basınının en güçlü figürü olarak, Demokrat Parti'nin yayın organı olan Zafer Gazetesi ön plana çıkmaktadır. 30 Nisan 1949'da, DP henüz muhalefette iken partinin yazılı basın organı olarak kurulan gazete, 27 Mayıs Darbesi'ne kadar yayın hayatına devam etmiştir. Zafer Gazetesi, 10 yıllık DP iktidarı döneminde iktidarın Ankara'daki paydaşlarından biri olarak basındaki yerini almıştır. Gazetenin yayın politikası DP iktidarına karşı getirilen eleştirilere karşı parti ve hükûmeti savunmak; hükûmetin icraatlarının iyi, güzel ve doğru olduğunu halka anlatmak; aleyhe propagandalara karşı propaganda yapmak şeklinde teessüs etmiştir (Koçak, 2019: 34; Özdemir, 2018: 25).

Zafer Gazetesi, hükûmeti ve icraatlarını savunan tutumunun yanı sıra Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın yurt içi ve yurt dışı gezilerini ve nutuklarını sayfalarına taşımakta ve hükûmetin resmi bülteni olarak yayın yapmaktadır.

Zafer Gazetesi'nin gerek Ankara yerel siyasetinde gerekse ülke siyasetinde DP'ye yaptığı olumlu katkılar şu şekilde sıralanabilir (Özdemir, 2018: 25-26):

1. Halkın istek ve şikayetlerini toplumun hassasiyetleriyle birleştirerek DP'nin bu konularda politika üretebilmesini sağlamak;
2. Halkın ekonomik ve sosyal sıkıntılarına ışık tutarak iktidarı denetlemek ve halk nezdinde DP'nin karşılık bulmasını sağlamak;
3. DP'nin muhalefet yıllarında ülkenin demokratikleşme sürecine katkıda bulunmasını ve çoğulcu yapıyı parti ilkeleri etrafında toplamasını sağlamak;
4. Ankara kamuoyunda ve ülke genelinde sessiz çoğunluğun sesi olarak muhalefeti ve muhalif düşüncüyü sağlamlaştırmak ve güçlendirmek;
5. CHP dışında kalan tüm fikir oluşumlarına, cemiyetlere ve topluluklara muhalefetin ulaşmasını sağlamak;
6. DP'nin siyasi (seçim) kampanyalarının yürütülmesine öncülük etmek;
7. Tek Parti iktidarını yayınlarıyla denetlemek ve Tek Parti anlayışının yıkılmasında kilit rol üstlenmek;
8. Tek Parti iktidarı tarafından oluşturulan toplumsal sınıf ve katmanların ortadan kaldırılmasını sağlamak.

Zafer Gazetesi'nin DP'ye olan fayda ve desteği, kuruluşundan 27 Mayıs sürecine kadar devam etmekle birlikte Türk siyasal hayatına aynı nispette faydalar sağladığını söylemek güçtür. DP'nin muhalefet yıllarında ve DP iktidarının ilk yıllarında çoğulculuğa ve demokrasiye katkı sağlayan Gazete, iktidarın basın ve muhaliflere karşı sert tutum sergilediği yıllarda muhalefete karşı kullanılan bir silah haline gelmiştir.

Resim 23. Zafer Gazetesi, 13 Ekim 1958.

Zafer Gazetesi, Vatan Cephesi'nin kuruluşunda ve yayılmasında yayınları ile önemli bir misyon üstlenmiştir. Gazete, kuruluşundan itibaren sürekli olarak Vatan Cephesi'ne katılımları haberleştirmiş ve V.C.'ye katılanların isimlerini günbegün yayınlamıştır (Gaytancıoğlu, 2011: 120; Koçak, 2019: 59-60). Zafer Gazetesi, yukarıda sayılanlar haricinde, seçim dönemlerinde seçmen davranışlarını ve Ankara kamuoyunu iktidarın talepleri doğrultusunda yönlendirme gibi işlevleri de yerine getirmiştir.⁷⁰

7. ANKARA'DAKİ SOSYAL YAPI VE DÖNÜŞÜMÜ

Cumhuriyetin ilanından DP'nin iktidara gelişine kadarki dönemde (1923-1950) bir memur kenti olarak tarif edilebilecek olan Ankara, 1950'lerden itibaren tam anlamıyla bir kent olma yolunda hızlı ve emin adımlarla ilerlemiştir (Bilir, 2015: 47). Cumhuriyetin ilanını izleyen yıllarda, o güne kadar Ankara'nın hakim sosyal sınıfı olan "Eski Ankaralılar" zümresine kırsaldan ve çevre illerden göç yoluyla gelen işçi kesimi ile eski başkent İstanbul'dan gelen memurlar eklenmiş ve şehir hayatında üç farklı sosyal sınıf ortaya çıkmıştır (Bayraktar, 2013: 32).

Ankara'ya yönelik göç hızının Türkiye ortalamasının çok çok üzerinde seyrettiği gerek tek partili gerekse çok partili dönemde, başkentten Cumhuriyet öncesindeki yerleşik sakinleri olan Eski Ankaralılar, şehrin sosyal dokusunda gittikçe azalan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷¹ Bunda memur olarak İstanbul'dan gelen nüfusun Ankara'nın sosyal hayatına baskın bir şekilde dâhil olması ve şehri adeta bir memur şehri haline getirmesi büyük pay sahibidir. Diğer taraftan da çevre illerden ve kırsaldan şehre iş bulmak umuduyla gelen kitlelerin oluşturduğu göçler, şehrin eski sakinlerini sosyal hayattan izole eden bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan memur sınıfı da kendi içinde orta düzey gelir grubundaki kimseler ile bürokratik elit olarak tabir edilebilecek yüksek rütbeli memurlardan oluşmaktadır ki, Yeni Ankaralıları meydana getiren sosyal sınıflardır. Memur sınıfı haricinde çalışan kesimin büyük çoğunluğu, göçler neticesinde Anadolu'dan Ankara'ya yerleşmiş olan vatandaşlardan oluşmaktaydı. Bu sınıftan, zaman içerisinde alt gelir grubuna sahip

⁷⁰ Gazete, Ankara'da 11 Eylül 1957 tarihinde yaşanan sel felaketine manşette ve sürmanşette yer vermemiş; olayı, ilk sayfadan küçük bir bölüm halinde okuyucularına sunmuştur. Haberde, can ve mal kaybından bahsedilmemiş; ılımlı ve geçiştirmeci bir üslup kullanılmıştır (Bkz. Kaynar, 2017: 221).

⁷¹ Eski Ankaralıları başkentten toplumsal yapısından asimile eden uygulamalardan biri, Hacettepe Mahallesi'nin 1959'dan 1971'e kadar süren kamulaştırmalar neticesinde ortadan kaldırılması ve mahalle sakinlerinin Ankara'nın diğer mahallelerine dağıtılması hadisesidir. Her ne kadar kenar mahalle ve gecekondular mahallesi olsa da Ankara'nın birkaç kuşak yerlilerinin ikamet ettiği bu mahalle, yeni rejime ayak uyduramamış ve merkezi yönetimle sağlıklı ilişkiler kuramamıştır. Bu yönüyle başkentten en asi mahallesi olarak ön plana çıkan Hacettepe, ehlileştirme politikasının bir sonucu olarak tarihteki yerini almıştır (Bilir, 2015: 90).

kimseler ve yüksek gelir grubuna sahip kimseler şeklinde yeni sosyal sınıflar türemiş ve başkent in sosyal hayatında yer edinmişlerdir.

Tek Parti döneminde işyerleri ve devlet kurumları açısından şehrin kalbi sayılabilecek politik ve bürokratik merkez, Ulus iken 1950'li yıllardan itibaren başkent iki merkezliliğe yönelmektedir. Kızılay'ın önem kazanmaya başladığı 1930 yıllardan sonra Ulus, kültürel ve ticari merkez olarak önemini korumaya devam etmiştir. 1950'li yıllardan itibaren devlet kurumları Kızılay civarına taşınmaya başlamış ve şehrin gözde mekânları hep Kızılay civarında açılır olmuştur. Bu yıllarda Kızılay, başkent in yeni bürokratik ve politik merkezi haline gelmiş; bunun yanı sıra ticari, kültürel ve finansal olarak da ön plana çıkmıştır (Bayraktar, 2013: 20; Bayraktar, 2016: 68). 1954 yılı verilerine göre Ulus bölgesindeki işyeri sayısı 3.651 iken Kızılay bölgesinde 693 işyeri bulunmaktadır. Ancak Ulus'taki bu işyeri yoğunluğu daha çok düşük gelir gruplarına hitap etmekte olup Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki albenisini kaybetmiş vaziyettedir. Başkent in yeni cazibe merkezi olan Kızılay ise İşhanları ile üst gelir tabakası diyebileceğimiz memur kesime ve elitlere hitap etmektedir (Bilir, 2015: 49). Bu yıllarda park ve meydanların yapılması ile bilumum otel, restoran, kitapçı, sinema, pastane gibi dükkânlar Ulus'tan Kızılay istikametine taşınmaya başlamıştır. Bu taşınmaların en önemlisi 1961 yılında TBMM'nin Ulus'tan taşınması olup; bu tarihten sonra Ulus politik anlamda merkezilik özelliğini tamamen kaybetmiştir. Bu aslında mekânsal anlamda bir dönüşümün de göstergesidir. Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte önceki iktidarın uğrak ve işlek mekânları önemini ve popüleritesini kaybetmiş; yeni mekanlar ve kurumlar sahneye çıkmıştır. Örneğin Tek Parti döneminde CHP ile özdeşleşmiş olan Ankara Palas, DP iktidarı döneminde eski önemini kaybetmiş; birkaç kez el değiştirdikten sonra kapanmış ve nihayetinde tadil edilerek devlet konuk evine dönüştürülmüştür. (Bilir, 2015: 46-47).

DP iktidarı döneminde başkentteki sosyal ve mekânsal dönüşümün en önemli örneklerinden ikisi, Yenişehir'de inşa edilen Emek İşhanı ve inşa edilecek olan Kocatepe Camisidir. Cumhuriyetle birlikte kurulup yükseltilen Yenişehir'de DP iktidarının da politik duruşunun gereğini sergilemesi açısından bu hamleler önem arz etmektedir. Cami için 1956 yılında Menderes tarafından arsa tahsis edilmiş; 1957 yılında yapılan proje yarışmasını Ankara'nın gelecekteki belediye başkanlarından Vedat Dalokay ve Nejat Tekelioğlu'nun projesi kazanmıştır. Caminin temeli atılmış ancak çeşitli sebeplerle projeden vazgeçilmiştir. Kocatepe Camii projesinde DP iktidarının ilerleyen yıllarında da herhangi bir gelişme olmamıştır.⁷² DP döneminde Ankara merkezde inşa edilen cami ise Maltepe Camisi'dir (Bilir, 2015: 48). Yenişehir'in diğer sembolü olan Emek İşhanı (gökdelen) ise 1959 yılında tamamlanarak faaliyete açılmıştır (Bayraktar, 2013: 29).

7.1. Konut Sorunu ve Gecekondulaşma

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Ankara'da görülmeye başlanan konut sorunu, Tek Parti iktidarı boyunca varlığını devam ettirmiştir. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin benimsediği liberal politikalar neticesinde ortaya çıkan hızlı kentleşme, plansız yapılaşmayı ve yeni konut sorunlarını beraberinde getirmiştir. 1950'li yıllar konut sorunuyla birlikte gecekondulaşmanın zirveye ulaştığı ve Ankara'nın sorunu olmaktan çıkıp ülke genelinde şehirlerin genel problemi haline geldiği bir dönem olmuştur (Çılgın, 2010: 186).

Türkiye'nin 1950'li yıllardan itibaren tarım toplumundan sanayi toplumuna evrilmeye başlaması ve hizmet sektörü ile sanayi sektörünün revaçta olması şehirleri cazibe merkezi haline getirmiş; bu durum kitlesel göçlere sebebiyet vermiştir. Diğer taraftan Mübeccel Kıray'a göre,⁷³ şehirlere yönelik göç hızı, şehirlerdeki

⁷² Kocatepe Camii'nin inşasına, Hüsrev Tayla ve Fatih Uluergin'in yaptıkları projeye 1967 yılında başlanmış; caminin ibadete açılışı 1987'de mümkün olmuştur.

⁷³ Kıray, gecekondu ve gecekondulaşmayı şu şekilde tanımlamaktadır: "Gecekondu toplumun kırsal bölgesinden kopmuş ve şehirlerde sanayi ve onunla beraber gelişen örgütler de –olmadığı için- emilememiş nüfusun mekanda yansımalarıdır. (...) Gecekondu

sanayileşme ve örgütlenme hızının çok daha üzerinde seyretmiş; sonuç olarak da gecekondulaşma olgusu başkent açısından en birincil mesele haline gelmiştir (Çılgın, 2010: 189). Bu durum, Ankara ve İstanbul gibi göç olgusunun derinden etkilediği büyük şehirler başta olmak üzere gelişmekte olan diğer şehirleri de sosyo-kültürel olarak etkilemiştir. Göç nispetinde okullaşmanın ve kent kültürüne adaptasyonun sağlanamaması; şehrin parametrelerine aykırı bir şehirli insan tipi ortaya çıkarırken suçla sürüklenme oranı da doğru orantılı olarak artmıştır (Sunay, 2004: 59-60).

1940'lı yıllarda Ankara'daki memurlar düşünülerek yürürlüğe konan kira tazminatı, DP iktidarı döneminde 1951 yılında kaldırılmış; 1955 yılında ise kira ücretlerinin serbest bırakılmasını öngören yasal düzenlemeler yürürlüğe girmiştir (Kaynar, 2020: 100). Söz konusu durumlar, kiraların hızlı bir şekilde artmasına ve dar gelirli vatandaşların mağduriyetine neden olmuştur. Belediye uhdesinde yapılan ucuz konut projeleri ise sorunları çözmekten oldukça uzak kalmıştır (Çılgın, 2010: 187).

Tek Parti döneminden itibaren sürdürülegelen konut projelerinden olan kooperatifler, DP iktidarı döneminde de varlığını devam ettirmiştir. Başkentte memurların yaşadığı konut sıkıntısını 1950 seçimlerini DP'nin kazanması neticesinde meclise giren ve başkentte oturacak olan milletvekilleri de yaşamıştır. Bunun üzerine 1951 yılında 70 milletvekili tarafından Dikmen Yapı Kooperatifi kurulmuştur. 1952 yılında Subayevleri Yapı Kooperatifi kurulmuş ve imar planı dışında yer alan Çubuk 1 Barajı ile Esenboğa Havaalanı yolundaki Mal Dağı civarı yerleşim alanı olarak belirlenmiştir. 10 yıllık DP iktidarı döneminde Ankara'da 200 kadar konut kooperatifi kurulmuş; ancak bu kooperatifler de başkent'in konut sorununa ve gecekondulaşmanın önlenmesine yönelik esaslı bir çözüm getirememişlerdir (Kaynar, 2020: 104; Bilir, 2015: 83).

DP iktidarının ilk döneminde aritmetik bir biçimde artan nüfusa ve yürürlükten kaldırılan kira yardımlarına paralel olarak gecekondulaşma ve gecekondulaşma mahalleleri de toplumsal yapının baskın bir figürü haline gelmiştir. Ankara'da 1950 yılında 12 bin civarında olan gecekondulaşma sayısı 1960'lı yıllarda 100 bine yaklaşmıştır. Özellikle Altındağ'da yoğunlaşan gecekondulaşma unsuru, haricen Mamak ve Çankaya'nın kenar mahalleleri ile Topraklık ve İncesu taraflarında konuşlanmıştır (Aydın, 2010: 71). Yine aynı yıl Ankara'daki gecekondularda ikamet edenlerin sayısının 100 bin civarında olduğu kabul edilmektedir. 1950 yılında yapılan nüfus sayımına göre bu sayının 19.576'sı Altındağ'da, 24.122'si Yenihayat'ta, 41.775'i Aktaş'ta, 18.780'i ise Yenidoğan'da ikamet etmektedir. Buna karşın Ankara'nın modern yapıda inşa edilmiş mahallelerindeki nüfus ise gecekondulaşma mahallelerindeki nüfusun yarısı nispetindedir⁷⁴ (Kaynar, 2020: 107; Özkan, 2011: 58).

İki nüfus faktörü arasındaki bu yarı yarıya fark Ankara'daki konut sıkıntısının ve gecekondulaşma sorununun ne boyutlarda olduğunu en bariz göstergesidir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren fevkalade önem atfedilen, devlet meselesi haline getirilen ve büyük yatırımlar yapılan Ankara'daki konutlaşma faaliyetleri, 1950 yılına gelindiğinde ancak 45 bin dolayında vatandaşa barınma imkânı sağlarken; aynı süreçte zaman zaman mücadele edilen zaman zaman da görmezden gelinen gecekondulaşma yapılaşmaları, 100 bin dolayında vatandaşa barınma imkânı sunmaktadır. Tek başına bu istatistik dahi çeyrek asırlık Cumhuriyet'in Ankara'sındaki çarpık kentleşmeyi gözler önüne sermektedir. Nitekim DP döneminde de bu olumsuz istatistik ve çarpık kentleşme değişmeyecek ve 1950 yılında 12 bin olan gecekondulaşma sayısı 1958 yılında 45 binin üzerine çıkacaktır.

sorunu bir barınma sorunundan çok, bir gelir dağılımı, sınıfsal yapı ve sosyal güvenlik sorunu olarak bilinir." (Bkz. Çılgın, 2010: 189)

⁷⁴ 1950 yılındaki nüfus sayımına göre, Cumhuriyet sonrası modern yerleşim mahallerinden olan Yenimahalle'de 27.530 kişi yaşamaktadır. Diğer modern semtlerden Bahçelievler'de 8.215, Yenimahalle'de 1.917, Orman Çiftliği'nde 1.707 ve Çankaya'da 1.991 kişi olmak üzere toplam 45.395 kişi meskundur.

7.1.1. Kendine Özgü Bir Konutlaşma Projesi: İkramiye Evleri

DP iktidarı dönemde, konut sorununun çözümü için uygulanan bir yapılaşma örneği de ikramiye evleridir. 1940'lı yılların sonuna doğru kamu bankaları tarafından uygulanmaya başlayan ikramiye evleri projesi, 1950'li yıllardan itibaren liberal iktisat uygulamalarının ve özel sektörün ön plana çıkması neticesinde özel bankaların da sürece dâhil olduğu bir kooperatifçilik uygulamasına ve bir sektöre dönüşmüştür (Şumnu, 2014: 52).

Resim 24-25. 1955 tarihli İş Bankası ikramiye evleri pulu ve 1957 yılında inşa edilen Muhabank ikramiye evleri için hazırlanan afiş

İkramiye evlerinin Ankara'daki en önemli örnekleri, İş Bankası'nın inşa ettirdiği yapılardır. İş Bankası ile başlayan banka piyangoları ile ev sahibi olma sürecine ilerleyen yıllarda Ziraat Bankası ve Sümerbank gibi kamu bankaları da katılmış; nihayet 1950'li yıllardan itibaren özel bankalar⁷⁵ da ikramiye evleri projelerine başlamışlardır. 1957 yılında Şevki Vanlı ve Muzaffer Vanlı kardeşler tarafından Ankara'nın Kavaklıdere semtindeki Kennedy Caddesi üzerinde Muhabank adına yapılan konutlar, Ankara'daki ikramiye evlerinin ilk akla gelen örneklerindedir. Ayrıca Muhabank iştiraklerinin aynı yıllarda Maltepe'de, Küçükesat'ta ve Bahçelievler'de yürütmekte oldukları ikramiye evi projeleri bulunmaktadır (Şumnu, 2014: 53).

İş Bankası'nın Ankara'da başlatmış olduğu ikramiye evleri projesinin başlangıcı, Mimar Abidin Mortaş'ın 1949 yılında Ankara için tasarladığı yapılara dayanmaktadır (Şumnu, 2014: 56). Ankara'da yapılan bu toplu konutlar, Çankaya, Ayrancı, Kavaklıdere, Maltepe, Küçükesat ve Bahçeli gibi merkezi semtlerde inşa edilmiş; ikramiye evleri vasıtasıyla bu semtlerde mimari bir üslup ve kent kültürü oluşturulmuştur⁷⁶ (Şumnu, 2014: 70).

Tablo 9. İş Bankası'nca 1948-1963 yılları arasında ikramiye olarak dağıtılan ev ve dairelerin sayısının yıllar içindeki değişimi⁷⁷

⁷⁵ Bu dönemde banka piyangosu yoluyla konutların sahiplendirilmesi projelerine, Yapı Kredi Bankası, Pamukbank, Garanti Bankası, Raybank, Osmanlı Bankası, Muhabank, Akbank, Türk Ticaret Bankası, Doğubank, Emlak Bankası, İstanbul Bankası, Tutum Bankası gibi özel bankalar katılmıştır (Bkz. Şumnu, 2014: 53).

⁷⁶ Ankara Radyosu'nda İş Bankası tarafından düzenlenen ikramiye evleri projesinin tanıtımı için yayınlanan reklamın metni şu şekildedir:

“Ankara'nın en mutena semti Kavaklıdere'de kullanışlı, rahat, sağlam ve bol gelirli bir apartman dairesine kim sahip olmak istemez? İş Bankası bu apartmanlardan altısını 24 Ağustosta, altısını da 27 Ekimde talihlilerine dağıtacaktır. Ayrıca bu iki keşidede 570 bin lira tutarında çeşitli ve zengin para ikramiyeleri vardır. Türkiye İş Bankası, paranızın, istikbalinizin emniyetidir.” (Bkz. <https://usumnu.wixsite.com/ikramiye/ikramiye-suereci>, erişim tarihi: 02.10.2020.).

⁷⁷ Bkz. 23 Ağustos 1964 Milliyet Gazetesi, Haftasonu eki, s. 12.

Yıl	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	Toplam
Ev	4	5	6	10	12	24	30	13	10	9	3	-	-	-	-	-	126
Apartman	-	-	-	-	-	-	-	5	10	-	-	-	-	-	-	-	
Daire	-	-	-	-	-	-	-	10	20	24	42	48	70	90	100	100	504

SONUÇ

Ankara’da Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan “yeniden inşa” süreci 1946 yılına gelindiğinde farklı bir noktaya taşınmıştır. Milli Şef döneminde uygulanan ve toplumsal kesimleri rahatsız eden uygulamaların verdiği memnuniyetsizlik, seçimlerde Demokrat Parti lehine bir sonuç ortaya çıkarmış ve 1960 darbesine kadar Demokrat Parti’yi iktidarda tutmuştur.

Demokrat Parti iktidarı ciddi bir liberalleşme ile birlikte devletçilikten önemli bir oranda kopuşu da beraberinde getirmiştir. Tarım kesiminden başlayarak modernleşme çabalarını başlatan Demokrat Parti, geniş bir toplumsal kesimin desteğini almıştır.

Ankara, Demokrat Parti döneminde eski görkemli günleri kaybetmiş ve İstanbul’un yıldızı parlamaya başlamıştır. İstanbul’da yaşanan imar operasyonları Başbakan Menderes ile anılan birer hatıra olarak zihinlere kazınmıştır.

Diğer taraftan Demokrat Parti dönemi yerel yönetimlerde merkeziyetçi yaklaşımın egemen olduğu bir dönemdir. Demokratikleşme adına vaat edilen yenilikler uygulanamamış ve bir önceki dönemin uygulamalarının ötesine geçememiştir. Yerel yönetimlerin özerkliği için gerekli olan mali özerklik sağlanamamış ve görev/yetki paylaşımı merkez lehine sürdürülmüştür.

Demokrat Parti’nin başbakanı olarak uzun süre iktidarda kalan Menderes, Tek Parti döneminin “köylüyü yerinde tutma” politikasını sona erdirmiş ve bu nedenden dolayı kentler bu dönemde ciddi göç almıştır. Barınma sorunu konusunda Demokrat Parti, kentlerde çaresiz kalmış ve Ankara da bundan nasibini almıştır. Gecekondulaşma sorunu, bu dönemde yalnızca Ankara ve İstanbul’un değil; ülke genelinde şehirlerin problemi haline gelmiştir. Gerek kamu gerekse özel teşebbüsler vasıtasıyla yapılan konutlar, barınma sorununu çözmekten uzaktır.

Demokrat Parti iktidarı döneminde Ankara’nın şehirleşme politikasındaki en önemli değişim iki merkezli kent yapısının tamamlanmış olmasıdır. Tek Parti döneminde parlamaya başlayan Kızılay, bu dönemde şehrin politik, bürokratik ve finansal merkezi haline gelmiştir. Erken Cumhuriyet’in ilk göz ağrısı olan Ulus, kamu kurumlarının Kızılay istikametine taşınmasıyla geri planda kalmaya başlamıştır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Ankara’nın 1946-1960 yılları arasında Demokrat Parti ile geçirdiği dönem bir önceki dönemden yerel siyaset açısından çok farklı olmamıştır. Tek Parti iktidarı döneminde yerel siyasete yön veren iktidar kesimi güç aldığı toplumsal sınıfı değiştirmiş ancak yerel demokrasi adına şehir bir gelişme yaşayamamıştır. Öyle ki, belediye başkanlarının halk tarafından değil de belediye meclisince seçilmesi ya da İçişleri Bakanlığı’na atanması uygulaması devam etmiştir. İstanbul’a karşı zaten geri plana atılan Ankara, Tek Parti dönemindeki güç ilişkilerini Demokrat Parti döneminde farklı toplumsal tabanlar arasında yaşamış ve oligarşik yapı sadece el değiştirmiştir.

KAYNAKÇA

Kitap, Makale ve Tezler

- Açak M. (2010), “Futbol Taraftarı Üniversite Öğrencilerinin Spor Sponsorluğu Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, C.5, S.2, ss. 121-151.
- Açar N. (2014), “Etkinlik Sponsorluğu İle Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkide Marka Farkındalığının Aracı Rolü”, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, S.13, ss. 33-73.
- Atasoy B. ve Kuter F. (2005), “Küreselleşme ve Spor”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.17, ss. 15-18.
- Çetin M. ve Sönmez E. (2014), “Sosyal Temsil Kuramı Bağlamında Kurumsal Reklamlar: Türk Hava Yolları Örneği”, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.39, ss. 205-235.
- Çıyan C. (2015), “2013 Türkiye U-20 Dünya Kupasının Organizasyon Yapısının İncelenmesi”, *International Journal of Science Culture and Sport*, Issue 4, ss. 131-148.
- Çoban S. (2003), “Kurumsal İmaj Oluşturma Aracı olarak Sponsorluk İnternet Uygulamaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.8, S.2, ss. 218-230.
- Dinç C. (2010), “Stadyumlarda Tutundurma Çalışmaları: Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş Futbol Statları Üzerine Bir Çalışma”, Bahçeşehir Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Döviz, THYAO Hisse Senetleri, <http://borsa.doviz.com/hisseler/THYAO#> (04.01.2016)
- Ekmekçi R. ve Ekmekçi Y. A. (2009), “Spor pazarlaması”, *Pamukkale Spor Bilimleri Dergisi*, C.1, S.1, ss. 25-28.
- Erciş M. S. (2012), “Pazarlama İletişimi Kapsamında Sponsorluk Faaliyetlerinin Önemi ve Bir Sponsorluk Uygulaması: Türk Hava Yolları”, *Marmara İletişim Dergisi*, S.19, ss. 112-116.
- Fidelman, M., (2014), 6 Powerful Sports Marketing Promotions That Are Better Than Google, <http://www.forbes.com/sites/markfidelman/2014/02/19/6-powerful-sports-marketing-promotions-that-are-better-than-google/#37e354eb18f9>, (31.01.2016).
- Gençer R. T. (2001), “Ulusal Spor Federasyonlarının Spor Pazarlama Stratejileri”, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Güçlü M. (2001), “Olimpiyat Oyunları ve Spor Sponsorluğu”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.3, s. 231.
- Gültekin G. (2012), “Televizyon Reklamlarında Spor Teması Kullanımının Marka Tutumu Üzerindeki Etkisi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Ve Sinema Anabilim Dalı Radyo Televizyon ve Sinema Bilim dalı Yüksek Lisans Tezi.

- Güngör A. (2014), “Futbol Endüstrisinde Sportif Başarı İle Finansal Performans Arasındaki İlişkinin Analizi Ve Türkiye Uygulaması”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, ss. 19-29.
- Haberturk Newspaper (date: 28.09.2015)
- Haywood R. (1994), “Sponsorluk”, *Marmara İletişim Dergisi*, S.5, ss. 204-215.
- http://www.socialbakers.com/statistics/twitter/profiles/detail/26969502-tk_tr, (01.02.2016)
- İnan T. T. (2011), “Sporda Sponsorluk ve Türk Hava Yolları Üzerine Bir Uygulama”, Bahçeşehir Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Katırcı, H. ve Argan, M., (2012), Spor Pazarlaması (e-Kitap), T.C Anadolu Üniversitesi yayını no: 2481, Eskişehir.
- Özge Çakmak, Spor Pazarlaması Hakkında Hazırlanan Kitapçık,
<http://ozgecakmak.blogspot.com.tr/2015/01/sport-international-telafi-odevi.html> (04.12.2015).
- Soyer F. ve Can Y. (2010), “Sporda Sponsorluğun Hukuki Temelleri Ve Türkiye’deki Mevcut Durum Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C.7, S.1, ss. 1203-1214.
- Turkish Airlines Corporation (2014), Annual Report.
- Ulu E. (2011), “Kentsel Alanda Spor Sponsorluğunun Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi (Konya Örneği)”, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Ünal H. (2013), “Gerilla Tarzı Pazarlama ve Spor”, *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.2, S.11, s. 63-78.
- Yavaş Ö. (2005), “Sporun Ekonomi İçindeki Yeri ve Spor Pazarlama: Üç Büyük Spor Kulübünde Uygulamalı Bir Araştırma”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.